

**Skyddsängeln Carro
lättar på ansvaret**

**Skolan som lägger
pussel för att stötta**

**Nya rutiner ger
barnen utrymme**

Med barnets perspektiv

**Om kommunernas stöd
till barn som växer upp
i familjer med missbruk**

PUBLICERAD AV	IOGT-NTOs Juniorförbund, Junis
ADRESS	Box 12825, 112 97 Stockholm
E-POST	info@junis.org
TELEFON	08-672 60 70
REDAKTÖR OCH SKRIBENT	Helena Wannberg
ANALYS AV ENKÄTENS RESULTAT	Anna Carlsson Cheikh, Lina Boberg
OMSLAGSBILD	Pixhill/dotshock
BILDER (DÄR INTE ANNAT ANGES)	Pixhill
LAYOUT	Pontus Landström
ISBN	978-91-85357-20-8
TRYCK	Larsson Offsettryck, Linköping 2017

MILJÖMÄRKT LARSSON OFFSETTRYCK 341 298

Förord

Jag bläddrar bland artiklarna i vår nya rapport och blir glad över allt bra som görs! Sedan IOGT-NTOs Juniorförbund, Junis, började genomföra undersökningar om vilket stöd kommuner erbjuder barn i familjer med missbruk har mycket hänt. Rutiner ändras för att stärka barnperspektivet, forskning tas fram, personalgrupper utbildas. Hur kommer det sig?

Jag vill tro att det faktiskt är resultat av politiska beslut och ett ihärdigt arbete. Bland annat inom ramen för Kunskap till praktik, ett utvecklingsarbete under åren 2008–2015 kring missbruk och beroendefrågor, som bedrevs av kommuner, landsting och regioner utifrån överenskommelser med regeringen. Viktiga områden var samverkan, uppföljning av resultat och ett stärkt barn- och föräldraperspektiv.

Det räcker förstås inte med politiska beslut, men när man kombinerar dem med kompetens och engagemang och kraftsamlar – då kan det hända grejer.

Men trots mycket positivt som sker, går det ju så förtvivlat långsamt. Kommunerna uppger nästan precis samma antal barn som får stöd, i år som för tio år sen. Förändringar tar tid – men de får inte ta en livstid. Många barn har det oacceptabelt svårt och fortfarande är det för få vuxna som kan och vågar se. Ungefär vart femte barn lever i en familj där minst en vuxen dricker på ett riskabelt sätt. Hur kommer det sig då att blivande lärare inte får kunskap om hur man upptäcker barnen och var de kan få stöd och hjälp?

Vi behöver fortsätta på den inslagna vägen, med strukturer för samverkan, mer kunskap till fler och genom att ta vara på det stora engagemang som finns i kommuner, landsting, ideella organisationer och hos enskilda eldsjälar.

Att barnen får stöd är deras rättighet. Och din och min skyldighet.

Mona Örjes
förbundsordförande
IOGT-NTOs Juniorförbund, Junis

Rätten till stöd är vuxnas ansvar

Alla barn som lever med en vuxen som dricker för mycket eller använder andra droger ska känna att det är okej att prata om hur de har det. Barnen ska också veta att de inte är ensamma om sin situation. Stödet till barnen är ett gemensamt ansvar för oss vuxna. Detta är utgångspunkten för denna rapport från IOGT-NTOs Juniorförbund, Junis.

Junis bedriver inte stödverksamhet för barn i familjer med missbruk, men eftersom vi vänder oss till alla barn förstår vi att det i våra föreningar även finns barn till föräldrar som dricker för mycket. Vi vet att föreningsverksamhet och vettiga vuxna är viktiga skyddsfaktorer för barn som har det tufft. I Junis föreningar, på läger och festivaler vill vi att barn ska ha roligt, känna gemenskap och känna att alla är lika mycket värda. Inga Junisledare dricker alkohol eller använder andra droger och på våra aktiviteter är förstås även alla funktionärer alltid nyktra.

Junis ser att vuxnas missbruk är ett problem för barn. Vi vill att alla från makthavare till de som möter barn i sin yrkesroll blir bättre på att se barnens behov. Med vår rapport vill vi driva på utvecklingen för att alla barn som växer upp i missbruksmiljö ska erbjudas stöd.

Junis rapport består av följande delar:

- Vi skildrar goda exempel på verksamhet där man ser till barnens perspektiv, berättar om viktig forskning och människor som brinner för barn som växer upp i missbruksmiljö. Dessa artiklar finns i rapportens första del.
- I rapportens andra del finns en redovisning av resultatet från vår enkät till landets alla kommuner, där vi frågat vilket stöd de erbjuder barn i missbruksmiljö. Resultatet diskuteras utifrån forskning på området. Enkätens huvudfrågor redovisas även kommunvis i tabellform. Enkäten har skickats ut årligen sedan 2004.
- Sist i rapporten ger vi tips på böcker, filmer och sajter som kan ge ny kunskap, inspiration och stöd.

Vettiga vuxna är viktiga
skyddsfaktorer för barn
som har det tufft.

Barn i missbruksmiljö, beroende, riskbruk...

Det finns många termer och definitioner på ett problematiskt förhållande till alkohol och andra droger, och de barn som lever i den miljön.

Termerna har olika betydelse beroende på verksamhet och yrkesgrupp. I socialtjänstlagen används benämningarna "missbruk" och "missbrukare", men en definition av dessa saknas. Inom vården finns flera olika screeningmetoder för att bedöma riskbruk, skadligt bruk och beroende av alkohol respektive narkotika hos vuxna.

För diagnostik av sjukdomar inom hälso- och sjukvården, dit missbruk/beroende och psykisk ohälsa räknas,

används olika klassifikationssystem. Beroende på system kan man utifrån en rad kriterier ställa diagnoserna beroende, missbruk eller skadligt bruk.

För alkohol talas det även om riskbruk, men detta är inte en diagnos. Med det avses oftast en hög genomsnittlig konsumtion av alkohol eller intensivkonsumtion av alkohol minst en gång i månaden.

I Junis rapport begränsar vi oss inte till en speciell definition. Vi utgår ifrån hur barnen upplever sin situation, och deras rätt till stöd.

Läs mer: Nationella riktlinjer för missbruks- och beroendevård, 2014
Socialstyrelsen, www.socialstyrelsen.se.

När det som finns inuti barnets "ballong" pyser ut, vet man aldrig var det landar. Då gäller det som vuxen att vara förberedd.

Skyddsängeln lättar på barnets ansvar

När Skyddsängeln Carro kommer till en skolklass pratar hon om sådant som är svårt och jobbigt.

– Många barn bär väldigt mycket på sina axlar, säger Caroline Cederlund. Jag som Skyddsängeln lättar på barnets ansvar.

Det är februariruskigt utanför fönstren i matsalen på Hjortbergsskolan i Ljungby. Här har skolans personal samlats för att ha arbetsplatsträff. Kaffet är uppdruckat sedan länge och det är dags för

sista punkten för dagen: information om Skyddsängeln Carro som besöker skolorna i de tre kommunerna Ljungby, Markaryd och Älmhult. Inom kort ska hon besöka alla klasser på Hjortbergskolan och personalen får information om vad besöket innebär. Att många börjar känna sig lite sega så här mot slutet av dagen är nog en ganska korrekt gissning.

– Ni får gärna ställa er upp och sträcka lite på er, uppmanar Caroline Cederlund, alias Skyddsängeln, medan hon går runt och delar ut färgglada ballonger. Efter en stund påkallar hon uppmärksamheten med en busvissling.

– Nu ska du tänka på någon gång när du varit arg eller ledsen. Blås in den känslan i ballongen. Sedan håller du bara, utan att knyta, instruerar hon.

Experter på att dölja

Nästa steg är att sätta ballongen under rumpan, utan att den smäller.

– Börjar det kännas i benen? Kanske tänker du att de andra tittar på dig och undrar vad du håller på med?

Till slut får lärarna ta bort ballongen och först släppa ut lite, lite luft, så att det pipar.

– Och så släpper du helt, och låter den flyga iväg!

En massa ballonger far pruttande iväg och landar lite här och var. Vad var nu detta, och vad har ballonger under rumpan att göra med sådant som kan vara svårt och jobbigt för barn?

Bild: Helena Wannberg

Vad vore en skyddsängel utan vingar?

Caroline Cederlund förklarar:

– Så här kan det vara för barnen i er skola som upplever våld eller missbruk. De sitter med de här ”ballongerna” i klassrummet och är livrädda för att de ska gå sönder och för att någon annan ska se. Barn är experter på att dölja. Ibland pyser det ut lite – då testar barnet och ser vad som händer. När de väl släpper ut det som finns inuti kan man aldrig riktigt veta var det hamnar; det går inte att veta vem barnet kommer att vända sig till. När ballongen släpps, då får vi vuxna vara beredda.

Känslan av att bära på svåra saker har åskådliggjorts med all tydlighet. Caroline Cederlund fortsätter att berätta om vad Skyddsängeln är medan hon byter om till en t-shirt med ett stort rött hjärta, ett hjärta som är sprucket men lagat med plåster. ”Hjärtat går ju sönder ibland, då kan man laga det. Men riktigt helt blir det

kanske inte under hela livet.” Hon tar även på sig sina ängla-vingar (för vad vore en skyddsängel utan vingar?) och ett par gigantiska glasögon. ”De symboliserar att jag ser dem. En del barn är väldigt osynliga. Någon som ser ut så här kan dessutom inte vara speciellt farlig”.

För barn som har det tufft

Det är andra omgången som Skyddsängeln Carro besöker de tre kommunernas skolor. Första gången som Skyddsängeln landade var 2007–2008 då Caroline Cederlund besökte årskurs 4–9. Caroline Cederlund hade sedan länge ett privat engagemang i Kvinnojouren och hade mycket tankar om hur man kan vända sig direkt till barn som har det tufft hemma. En möjlighet att göra något konkret uppstod

Bild: Helena Wannberg

Känslomuggarna visar att det inte alltid är det man känner som visas utåt.

i och med att det dök upp länsstyrelsepengar som Ljungby kommun valde att använda till skolbesök. Så småningom hakade även Älmhults och Markaryds kommuner på. Sedan 2015 är Skyddsängeln tillbaka och nu besöks allt från förskoleklass

BESÖKER ALLA KLASSER I TRE KOMMUNER

Skyddsängeln Carro besöker alla klasser från förskoleklass till gymnasiet i Ljungby kommun, Markaryds kommun och Älmhults kommun. Där pratar hon om våld i alla former: fysiskt, psykiskt, sexuellt, materiellt och upplevt. Alkohol och psykisk ohälsa tas alltid upp.

Materialet som används är åldersanpassat. För förskoleklass till årskurs 2 läser hon boken "Liten" av Stina Wirsén. I årskurs 3–6 visas filmen "Jag sa att jag hade en mar-dröm". De äldre eleverna får höra

utdrag ur Therése Erikssons "Vi har ju hemligheter i den här familjen".

Efter föreläsningen finns Skyddsängeln Carro kvar en stund för att svara på frågor eller för lite enskilt prat.

Inför Skyddsängeln Carros besök får även all personal lyssna till en föreläsning. Denna föreläsning är viktig eftersom personalen är de som möter barnen och ungdomarna i vardagen.

Läs mer på Ljungby kommuns hemsida, www.ljungby.se.

till gymnasium. Det blir sex till åtta klassbesök i veckan.

– När jag skapade Skyddsängeln funderade jag över hur jag vill att barnen ska minnas mitt besök, säger Caroline Cederlund och berättar om sitt intresse för upplevelsepedagogik och hur saker kan förmedlas med mer än bara ord.

Så fick Skyddsängeln sitt lagade hjärta, stora glasögon och vingar som skyddar. Hon har även sin Hemliga låda.

– Då blir barnen nyfikna!

Som en hård klump

Caroline Cederlund lägger lådan i knät, gläntar lite på locket och tar fram en hård, knölig, grå klump av stelnad lera. En klump som visar hur det kan kännas om man mår dåligt eller oroar

sig. Caroline Cederlund placerar klumpen på olika ställen för att visa hur den kanske kan sitta i magen – eller i halsen – eller i huvudet.

"Vad modig du är! Jag vet att det finns andra som också har det så."

– "Sådär ser inte min klump ut!", kan något barn säga, berättar hon. Då frågar jag "Hur ser din klump ut?".

På så vis skapas en dialog under Skyddsängelns klassbesök. Någon sak tas upp ur lådan som visar hur det kan vara och barnen kan svara utifrån sina egna tankar och upplevelser. Mycket handlar om känslor, som bland annat symboliseras av "känslomuggarna" – vanliga stapelbara plastmuggar med olika "känslor

CAROLINE CEDERLUNDS TIPS TILL SKOLAN

- Kom ihåg att ett barn som upplever missbruk, våld och/eller psykisk ohälsa kan vara den stökigaste, duktigaste, tröttaste eller piggaste eleven i klassen.
- Känslor behöver vi alltid prata mer om med barn. Väv in sådant i undervisningen. Ni kan exempelvis låta varje barn göra sin egen "känsloklump" på en bildlektion.
- Även väldigt små barn kan prata om svåra saker, på sitt sätt.
- Om du får ett förtroende av ett barn – våga sitta kvar!
- Som lärare kan det vara lätt att känna sig otillräcklig om man får veta att ett barn har det svårt. Men du är den som träffar barnet varje dag. Att du ser barnet och säger hej kan ibland räcka för att få hen att klara sig igenom dagen.
- Det kan kännas jobbigt för dig som vuxen att få veta svåra saker om hur ett barn har det. Fråga dig då: vems är egentligen smärtan?

figurer” påklustrade. Ibland kan det vara en känsla som syns utanpå men om man lyfter på muggen så finns det något annat under.

Ilska en naturlig känsla

Även lärarna i matsalen får prata om känslor.

– Upp med handen alla som har varit arga någon gång, uppmanar Caroline Cederlund och ber om exempel på hur de fått ut sig ilskan på ett bra sätt.

– Knåda en deg! Ta en skogspromenad!

Bra exempel tycker Caroline Cederlund och betonar att ilska ju är en naturlig känsla. Men du får inte skada någon när du är arg, och inte skada dig själv.

Här hamnar vi i själva kärnan i Skyddsängelns budskap – barns rättigheter. Rätt att bli lyssnad till, rätt att få information, rätt

att bli skyddad från våld. Detta förmedlas även med hjälp av böcker och film, anpassat till om det är barn i förskoleklass eller gymnasieelever hon besöker. För förskoleklasser läser Skyddsängeln boken ”Liten” av Stina Wirsén, som har tagits fram tillsammans med Brottsoffermyndigheten. Liten bor med sina stora; Ena och Andra. Ibland blir dagarna hemma fyllda med bråk, så mycket bråk att ingen kan eller orkar se hur rädd och ledsen Liten blir. Någon bor granne och har tid, men det är inte lätt att berätta för Någon om rädslan och ledsamheten som finns till och med i armarna. Till slut får Fröken veta hur det är och kan hjälpa. Så här är det för många barn, säger Caroline Cederlund till de lyssnande lärarna i skolmatsalen. Barn kan vara med om att en

Och ingen tröstar Liten.
Ingen finns för Liten nu.
Vad ska Liten göra?

förälder är mycket och ofta led-
sen. Det finns barn som får trös-
ta vuxna. Det kan hända många
saker på kvällar och nätter och
barnet sover kanske inte så bra.

– Sedan ska de gå till skolan
dagen efter och låtsas som ingen-
ting...

Frågor om alkohol

Alkohol är ett ämne som alltid tas
upp under Skyddsängels drygt
timslånga besök i klassen. Ikväll
kastar Caroline Cederlund ut frå-
gan till lärarna:

– Hur blir vi vuxna när vi
dricker?

– Högljudda, svarar någon av
lärarna.

Caroline Cederlund berättar
att det märks att barnen vill prata

om alkohol, de har mycket frågor
och funderingar. Barnen kan
uppleva att fulla vuxna blir

**"Upp med handen alla som
har varit arga någon gång!"**

fnittriga men det finns också de
som pratar om vuxna som blir
aggressiva. Det finns barn som
håller koll, och som vet att efter
ett, två, tre glas blir pappa på ett
visst sätt.

– Det händer att vuxna skyller
ifrån sig: "Om du inte hade gjort
sådär hade jag inte behövt dricka,
eller slå dig".

Hur barnen reagerar på Skydds-
ängels besök kan variera. Det
finns de som lyssnar noga, med

Liten får rädda sig själv!

Bilderna är hämtade från boken "Liten", som har tagits fram i samarbete
mellan Stina Wirsén, Brottsförförmyndigheten och Bonnier Carlsen.

blicken som fastnaglad vid Skydds-
ängeln. Andra signalerar att de
helst av allt vill komma därifrån.
Vissa säger saker helt öppet inför
klassen om hur det är, medan det

"Vuxna har ett ansvar att våga lyssna till det som barnen släpper ur sig."

för de flesta nog kan ta flera år
innan de är redo att berätta – om
ens någonsin. Oavsett vilket blir
Skyddsängelns besök en del i en
process att avlasta ansvaret från
barn.

– Om någon berättar inför

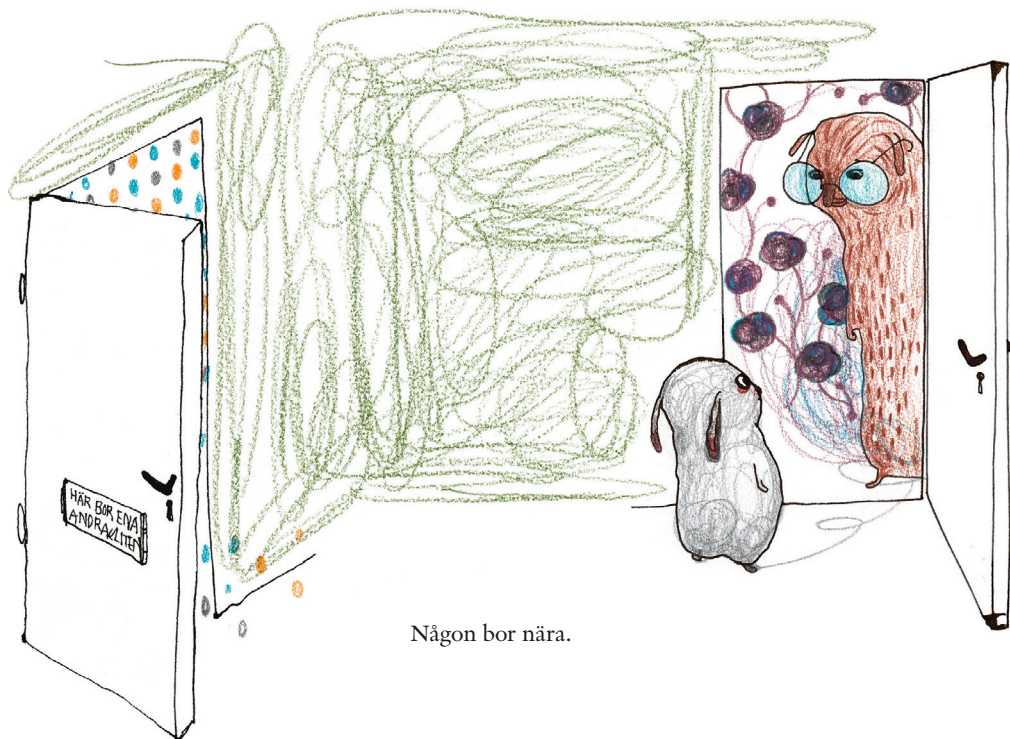
klassen om hur hen har det
hemma säger jag "Vad modig
du är! Jag vet att det finns andra
som också har det så".

Skyddsängeln tar upp hur det
kan vara i en familj och
att det finns hjälp att få
när det behövs. Hur känns
det när du kommer hem?

Finns det någon hemma?

Finns det något i kylskåpet som
du kan äta om du är hungrig?
Finns det en vuxen som ser till att
du kommer iväg till din fritids-
aktivitet? Så bör det ju vara de
flesta dagar.

– Men ibland kan det bli för

Någon bor nära.

många dagar då det känns jobbigt redan när man trycker ner dörrhandtaget. Kanske har mamma däckat, barnet får torka spyor, småsyskonen är inte hemma för mamma har inte hämtat dem på förskolan. Om de dagarna är för många – då är det bra om någon vuxen får veta.

Avslutar i hoppet

Det har mörknat utanför skolmatsalens fönster och lärarna gör sig redo att gå hem, påfyllda med ett budskap om att de som vuxna har ett ansvar att våga lyssna till det som barnen släpper

ur sig. På bordet längst fram i matsalen sprids ett varmt sken från en enkel glasburk med en lysande ljusslinga. En burk fylld av hopp. Det är i hoppet som Skyddsängeln alltid avslutar, även hos barnen.

Samma hopp som boken om "Liten" slutar med:

"Det finns fler små som har det som Liten. Det finns fler som är rädda hemma.

Om man berättar så finns det stora som hjälper till.

För dom som är stora ska ta hand om dom som är små.

Så är det." ■

Någon frågar om Liten är ledsen.
Liten svarar nej, fast Liten är ledsen.
Ledsen i hela magen och huvudet
och i armarna också.

BRA-samtal stärker barnens rätt

Caroline Cederlund i Ljungby har, tillsammans med ett femtiotal andra i Region Kronoberg, utbildats i att föra något som kallas BRA-samtal.

Under 2015 inledde regionen en stor utbildningssatsning för samtliga kommuner för att utbilda flera yrkesgrupper i metoden (se faktaruta). Personer inom bland annat socialtjänst, beroendemottagning och vuxenpsykiatri i Kronoberg har hittills utbildats. Caroline Cederlund är en av dem som kan utbilda andra i metoden.

Caroline, vad innebär egentligen BRA-samtal?

– BRA står för Barns Rätt som Anhöriga, vilket innebär att man utgår från barns rättigheter och Barnkonventionen. Barn har rätt att få stöd och information. Vi pratar *med* barnet, inte *om* barnet. I ett BRA-samtal är det barnets röst som blir hörd, det är barnets formuleringar som kommer fram. Barnet får berätta ”Så här är det för mig när mamma dricker” eller ”Så är det för mig som barn att ha en sjuk förälder”. Barnet kan även få information, exempelvis om vad alkohol är.

Vad är fördelarna med BRA?

– Jag tycker att BRA är så

enkelt och konkret. Genom att föra ett samtal med barnet kan du svara på de frågor barnet har, som ”Är det mitt fel?” eller ”Kommer mamma att dö?”.

En insikt är att barn inte alltid undrar det vi tror. Men för att få veta det måste vi ju prata med dem. Ibland är det jag som kan ge svaren, men ibland behövs det någon som kan mer. En del barn kan själva fråga efter att få träffa den som ens förälder brukar gå till, kanske inom psykiatri. Barnet kan behöva se platsen där föräldern får vård till exempel. När vi pratar med barn tror jag att vi måste våga nämna saker vid sitt rätta namn. Att bara säga ”Mamma är lite sjuk” kan göra att barnet tänker att ”Kan hon inte få Alvedon eller ett plåster så blir hon frisk?”.

Vad kan effekterna bli av att vi gör barnens röster hörda?

– Det kan bland annat leda till att föräldrarna får en ökad förståelse för och kunskap om hur barnen påverkas av till exempel missbruk. Många vuxna tror att barn inte märker något, men det gör de ju. Förhoppningsvis kan det även leda till att minska på lidandet för barnet. Barn behöver få höra att det inte är deras fel

Barn undrar inte alltid
det vi tror. För att få veta
måste vi prata med dem.

och på så vis kan vi minska på skuld och skam. Vi visar barnet att det är tillåtet att prata om exempelvis missbruk. Barnet får känna ”Det är okej att jag berättar, jag behöver inte ljuga”. I ett BRA-samtal som jag hade var det ett barn som var väldigt tyst i början, men allt eftersom märkte jag hur hon växte. Även andra i hennes omgivning märkte en stor förändring i och med att hon öppnade upp sig. Det finns många som är rädda för att föra samtal med barn, men jag kan inte riktigt förstå vad de är rädda för? Det är ju en liten människa som sitter där, inget annat. ■

BRA-SAMTAL

BRA-samtalen är en metod som är framtagen av Stiftelsen Allmänna Barnhuset. Den är utformad för att stödja personal inom kommuner, landsting/regioner och idébarnorganisationer i hur de kan gå tillväga när de uppmärksammar anhöriga barns rätt till information, råd och stöd.

BRA-samtalen vänder sig till barn 7–18 år som har en förälder med psykisk sjukdom, funktionsnedsättning, allvarlig fysisk sjukdom,

skada, missbruksproblem eller som har en förälder som avlidit.

Bakgrunden till BRA är den lagändring som skedde 2010. Då stärktes barns perspektiv i Hälso- och sjukvårdslagen (HSL kapitel 5 §7), vilket innebär att barn som anhöriga har lagstadgad rätt till information och stöd.

Läs mer på Stiftelsen Allmänna Barnhusets hemsida www.allmannabarnhuset.se. Där går det även att beställa antologin ”Barns rätt som anhöriga – om att göra barn delaktiga” som bland annat beskriver BRA-samtal.

Att en förälder ska åka iväg på behandling för ett alkoholberoende är en omvälvande händelse för ett barn. Men det är inte alltid som beroendevården tar reda på vilka konsekvenserna blir för barnet.

BEROENDECENTRUM STOCKHOLM

Beroendecentrum Stockholm är en del av den specialiserade psykiatrin i Stockholms län. Den huvudsakliga målgruppen är personer med beroende av alkohol, narkotika eller läkemedel. Totalt besöker drygt 20 000 patienter Beroendecentrum Stockholm varje år, varav ungefär en tredjedel är kvinnor.

Verksamheten har sex sektioner för behandling. Varje sektion består av ett flertal lokala eller specialiserade mottagningar. Totalt är cirka 700 personer anställda, varav cirka 600 personer med arbetsuppgifter som inkluderar behandling.

Kontakt: www.beroendecentrum.se.

Barnen tar plats i beroendevården

Vi har en skyldighet att se till barnens rätt till information, råd och stöd om en förälder har en beroendesjukdom. Det betonar Sölvie Eriksson som samordnar det 30-tal barnombud som numera finns inom Beroendecentrum Stockholm, som en del i att stärka barnperspektivet.

Hur upplever barn att en vuxen i familjen har ett alkoholberoende? Hur tänker den vuxne själv om missbrukets påverkan på föräldraskapet? Vilka blir konsekvenserna för barnet när en mamma åker iväg på behandling? Vilka frågor har barnet om alkohol? Att få kunskap om detta kan vara en del i att ha ett barn- och föräldraperspektiv i beroendevården. Ett perspektiv som långt ifrån alltid är en självklarhet. Det insåg Beroendecentrum Stockholm när de kartlade sin verksamhet (se faktaruta på nästa sida). Numera ser det annorlunda ut.

– Idag hör jag från barnombuden att det är självklart att prata om föräldraskapet som en del i behandlingen. Föräldrarna är glada över att bli sedda just som föräldrar och inte främst som miss-

brukare, berättar Sölvie Eriksson, leg. psykoterapeut och barnsamordnare inom Beroendecentrum.

En av hennes uppgifter är att handleda barnombuden som idag finns på de flesta mottagningarna i Beroendecentrum Stockholms stora organisation. Barnombuden är ”barnens ambassadörer”, vilket bland annat innebär att se till att det vid varje nyanmälan till beroendevården ställs en fråga om det finns barn som anhöriga. Både rutinerna och inställningen har förändrats, säger Sölvie Eriksson.

– Tidigare kunde de som jobbar med behandling slå ifrån sig och mena att ”Jag jobbar med vuxna, jag kan ingenting om barn”. Idag finns en medvetenhet i personalen om hur viktigt föräldraskapet är och om barns rätt som anhöriga.

Alla ska tillfrågas

Sölvie Eriksson berättar att det i journalsystem numera tydligt framgår hur dokumentationen kring patienternas barn ska se ut. Alla patienter ska tillfrågas om de har barn, barnens födelseår och var bar-

nen bor. Man dokumenterar även de insatser som görs för att barnen ska få information och stöd, samt

"Idag finns en medvetenhet om barns rätt som anhöriga."

för att stärka föräldraskapet.

Tanken är att det på sikt ska finnas en trappstegsmodell med olika utbildningar som ger barnombuden, och övrig personal, kunskap för att stärka barn- och föräldrastödet.

Grunden i utbildningen är den så kallade nationella fördjupningskursen "Att stärka barn- och föräldraperspektivet vid missbruk och beroende". Därefter erbjuds utbildning i metoden "Föra barnen på tal" som är ett verktyg för att stödja föräldraskap inom vård/behandling för vuxna. Våren 2017 startar den första utbildningen i BRA-samtal (Barns Rätt som Anhöriga), en metod för att göra barnens egna röster hörda.

– Barn kan ha frågor om något

KARTLÄGGNING GRUND FÖR NYTT ARBETSSÄTT

- Beroendecentrum Stockholm påbörjade 2012 ett utvecklingsarbete av barn- och föräldrastödet. Utgångspunkten var den nya skrivningen i Hälso- och sjukvårdslagen från 2010, som stärkte barns rätt till information, råd och stöd.
- Flera kartläggningar samt djupintervjuer gjordes för att få kunskap om barnen och föräldrarna i verksamheten samt om personalens befintliga kunskaper och behov av stöd för att kunna uppfylla lagen.
- De olika kartläggningarna visade att minst 1 276 minderåriga barn har föräldrar som är aktuella på Beroendecentrum Stockholm en typisk vecka. Totalt identifierades 765 föräldrar med minderåriga barn. Detta var ett större antal föräldrar och barn än vad man tidigare haft kunskap om. Det visade sig finnas brister i att uppmärksamma barn och föräldrar. Kunskapen om vilka av patienterna som också är föräldrar var i många fall osäker.
- Resultatet av utvecklingsarbetet har bland annat lett till att man har utsett barnombud och fram till våren 2017 utbildat totalt drygt 50 anställda. De är barnens ambassadörer på respektive arbetsplats med ett uppdrag och mandat att företräda barnperspektivet. Barnombuden får handledning och utbildning.
- Målet är att barnperspektivet ska genomsyra verksamheterna inom Beroendecentrum Stockholm.

Källa: Beroendecentrum Stockholm
Utveckling av barn- och föräldrastöd
2012–2013, Christina Scheffel-Birath.

helt annat än det vi vuxna tänker oss, menar Sölvie Eriksson.

Hon betonar vikten av att vuxna förstår att det är konsekvenserna av den vuxnes missbruk/beroende som är avgörande för barnet – inte mängden alkohol som konsumeras.

– För att ge rätt stöd behöver vi få kunskap om hur det blir för just det här barnet när den vuxne, som barnet är beroende av, dricker eller tar andra droger.

Leksaker och kex

Barnperspektiv kan också betyda att man tänker på hur barn upplever att komma till en beroendemottagning tillsammans med sin förälder. Hur ser det ut i väntrummet? Känns det skrämmande eller välkomnande? Hur kan mottagningen och personalen förbe-

reda sig på att det kommer barn?

– Det kan handla om att det finns lite leksaker och böcker i väntrummet, kanske i en avskild hörna, säger Sölvie Eriksson. Inne hos behandlaren kanske det finns papper och pennor att rita med, och saft och kex att bjuda på. Tanken är att barnet ska känna sig tryggt i situationen och tryggad i att föräldern får hjälp. Förhoppningsvis kan barnet få lite ro, så att det orkar gå i skolan, orkar leka och vara glad och slipper känna att det ensamt bär det tunga ansvaret för sin förälder.

Från journalrutiner och samtal med barn och föräldrar, till saft och kex – på så vis kan barnperspektivet genomsyra hela verksamheten. ■

FÖRDJUPNING FÖR BÄTTRE BARNPERSPEKTIV

Utbildningen "Att stärka barn- och föräldraperspektivet vid missbruk och beroende" riktar sig till personal som i sitt arbete möter föräldrar med missbruk eller beroende och/eller deras barn (exempelvis hälso- och sjukvård, socialtjänst och frivilligorganisationer).

Kursen togs fram inom utvecklingsarbetet Kunskap till Praktik som drevs av SKL (Sveriges Kommuner och Landsting) mellan 2008 och 2013, och syftade till att förbättra den svenska missbruks- och beroendevården.

Kunskap till Praktik utformade en

nationell baskurs för att ge en samlad, aktuell och gemensam kunskapsbas. Som en komplettering utarbetades sju fördjupningskurser, varav en handlar om att stärka barn- och föräldraperspektivet i missbruks- och beroendevården. Till varje kurs finns ett studiematerial vars syfte är att bidra till fortsatt diskussion och utveckling av arbetet lokalt.

Fördjupningsutbildningen ligger idag under CAN (Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning).

Läs mer på www.can.se.

Samordningsmöte blev rutin med SOFIA

Sofia Lind och hennes kollegor på socialtjänsten i Uppsala kommun insåg att de behövde bli bättre på barn- och familjeperspektiv. Lösningen blev SOFIA – en modell för att samordna handläggning och insatser för barnets och hela familjens bästa.

Vad innebär SOFIA-modellen?

– SOFIA står för "samverkan om familjer i aktivt missbruk". När föräldrar har problem med missbruk eller när barnen visar symtom på föräldrars missbruk samverkar socialarbetarna i arbetet med familjen, när det gäller utredning och insatser.

Det har inte alltid varit på det viset alltså?

– Uppsala kommun deltog i ett projekt kring barn i missbruksmiljö (BIM-projektet 2012–2015) och då genomförde vi en så kallad forskningscirkel med deltagare från socialtjänstens vuxenenheter samt barn- och ungdomsenhet i Uppsala län. Vi diskuterade om vi jobbade utifrån ett familjeperspektiv, och vilka brister vi såg. Bland handläggarna på barn- och ungdomsenheten fanns en osäkerhet kring missbruksfrågor, och hur man tar upp det med föräldrar. På vuxensidan fanns det en osäkerhet om hur man samtalar med barn. Vi insåg att vi i de olika enheterna jobbade i "parallella stuprör". I den

mån det fanns ett samarbete mellan handläggarna så berodde det på om personerna hade en bra kontakt med varandra. Men det var inget som skedde systematiskt, för alla.

Varför var det så?

– Jag är medveten om att det kan uppfattas som ologiskt att vi inte samarbetade mer systematiskt, även för de berörda familjerna. Inom socialtjänsten finns det en stark sekretess som innebär att olika enheter kan utreda samma familj, ovetandes om varandra. I och med stor personalomsättning och hög arbetsbelastning inom socialtjänsten tror jag många avgränsar sina arbetsuppgifter för att i första hand lösa akuta frågor. Inte minst om man är ny i yrket är det lätt att bli mer manualstyrd. Att på eget initiativ söka samverkan och skapa egna nätverk är nog vanligare för dem som har mer erfarenhet.

Vad förändrades i och med SOFIA-modellen?

– Socialtjänsten i Uppsala har nu som rutin att samlas för gemensamma möten när föräldrar har problem med missbruk eller när barnen visar symtom på föräldrars missbruk. Det genomförs handläggarmöte och möten där familjen och respektive handläggare träffas.

Med SOFIA-modellen blev samverkan en del av rutinerna.

Vilka fördelar har det här arbets-sättet?

– Det säkerställer bland annat att alla i familjen får veta vilken hjälp och stöd övriga familjemedlemmar får. För barnets del kan det minska oron att veta att föräldern får hjälp. Det kan också handla om att ha ett barn- och familjeperspektiv i samband med att en förälder ska åka iväg på behandling. Då kan det vara jätteviktigt att se till att vi följer upp hur det blir för barnet samt för hela familjen under tiden och när föräldern kommer hem.

Vad har responsen varit på SOFIA-modellen?

– Både handläggare och de berörda familjerna upplever det positivt. Modellen har spridit sig till grannkommunen Enköping. Jag hoppas att de nya rutinerna ger ringar på vattnet i form av ökad kunskap hos både vuxenenheter och barn- och ungdomsenheter. ■

Tid för barnet – tio minuter

Utredande socialsekreterare ägnar i genomsnitt endast tio minuter per arbetsdag åt direkta möten med barn och unga som är berörda av en utredning. Ännu mindre tid läggs på samverkan med andra verksamheter.

Det visar en tidmätning som utförts av regeringens nationella samordnare för den sociala barn- och ungdomsvården, Cecilia Grefve. Resultatet presenterades hösten 2016.

Samordnaren har besökt 52 kommuner och totalt mättes 1302 socialsekreterares arbetstid. Störst andel av arbetstiden, 35 procent, läggs på indirekt tid för barn och unga, vilket innebär dokumentation, utredningsarbete, analys, bedömningar och reflektioner kring ärendet.

Tidmätningen är ett sätt att synliggöra vilken tid som avsätts för bland annat administration, dokumentation och arbetsledning. Man har också velat få svar på i vilken utsträckning det finns tid för att lyssna och göra barn delaktiga, i takt med att anmälningarna ökar och arbetssituationen för socialsekreterare blir allt mer pressad.

Resultatet av mätningen är nu ett underlag för diskussion i kommunerna om hur tiden används, som ett led i ett förbättringsarbete. Flera kommuner arbetar fram handlingsplaner med åtgärder för att öka tiden för direkta möten med barn och unga.

Läs mer på Nationella samordnaren för den sociala barn- och ungdomsvården, www.socialbarnungdom.se.

Bris robot ger snabba svar

Med "Brisbot" kan unga få snabba svar direkt i mobilen. Genom att chatta med Brisbot går det att få svar på vanliga frågor direkt i chattprogrammen Kik och Facebook Messenger.

Brisbot är en robot där alla frågor och svar är skrivna på förhand av barnrättsorganisationen Bris kuratorer. Tanken är att fylla ett behov hos unga som vill få bättre stöd på nätet. Enligt Bris efterfrågar många unga ett snabbt och enkelt sätt att få råd och tips kring vanliga frågor. Den som använder botten är anonym och inga telefonnummer sparas.

Syftet är inte att byta ut mänskliga

Jag svarar på frågor som Bris brukar få

Alltså råden är skrivna av Bris kuratorer

Hur kan en robot hjälpa barn?

kuratorer mot botar, men Bris menar att botten kan vara ett bra sätt för unga att träna på att sätta ord på känslor och tankar. Förhoppningsvis känns det lättare att berätta för någon i sin närhet om hur man mår eller ta en personlig kontakt med någon på exempelvis Bris. Bris har som vanligt öppet på mejl, chatt eller telefon 116 111.

Brisbot finns på brisbot.com. Mer information finns även på Bris hemsida, www.bris.se.

SAGA samlar hjälpen

Webbplatsen SAGA ska underlätta för barn och ungdomar som mår dåligt att få rätt insats. SAGA står för "Samarbete Gemensamt Ansvar för barn och unga i Sollentuna". Fokus ligger på att samverka för att tidigt upptäcka barn och ungdomar som visar tecken på psykisk ohälsa.

Tanken är att all hjälp som samhället kan erbjuda – både från skola, socialtjänst och hälso- och sjukvård samt från frivilligorganisationer – ska vara lätt att hitta.

På webbplatsen finns speciella sidor som vänder sig till personal,

föräldrar eller barn och unga. Under fliken "För barn och unga" kan man exempelvis enkelt klicka sig vidare på länkar som ungdomsmottagningen, självmordslinjen eller Maskrosbarn. Här finns även information om hur socialtjänsten fungerar och barns rättigheter. På sidan för personal går det bland annat att hitta råd till lärare, fakta om anmälningsplikt till socialtjänsten och möjlighet till anonym konsultation.

Webbplatsen är producerad av Sollentuna kommun i samarbete med Stockholms läns landsting.

Läs mer på www.sagasollentuna.se.

Junis välkomnar satsningen på att stärka stödet till barn i familjer med missbruk.

Stärkt stöd och samverkan

Regeringen gav i februari 2017 i uppdrag åt Socialstyrelsen att stärka stödet till barn i familjer med missbruk, psykisk sjukdom, psykisk funktionsnedsättning eller där våld förekommer. Detta är en del av regeringens samlade strategi för alkohol-, narkotika-, dopings- och tobakspolitiken (ANDT-strategin).

Enligt folkhälsominister Gabriel Wikström är det viktigt att inte enbart skydda barn från att själva börja missbruka narkotika och alkohol, utan också att skydda dem från skador som orsakas av andras missbruk eller beroende.

Socialstyrelsen kommer till att börja med ta fram en genomförandeplan. Den ska bland annat presentera planerade aktiviteter inom området samt hur samverkan och samråd ska ske med relevanta aktörer.

Uppdraget löper 2017–2020. Under

2017 får Socialstyrelsen 3,8 miljoner kronor för uppdraget.

Junis välkomnar satsningen och erbjuder sig att vara med och samtala om hur stödet till barn i utsatta familjesituationer ska kunna ökas.

I mars kom även beskedet att regeringen uppdrar åt Statens skolverk och Socialstyrelsen att tillsammans genomföra ett treårigt utvecklingsarbete i syfte att förbättra samverkan mellan elevhälsan, hälso- och sjukvården och socialtjänsten. Otydlighet i ansvarsfördelning kan ha betydelse för barns och ungdomars möjlighet att få den hjälp de behöver. En väl utvecklad och fungerande samverkan är nödvändig för att barn och unga som är i behov av tidiga insatser från flera instanser ska få sina behov tillgodosedda, skriver regeringen i ett pressmeddelande.

Läs mer på www.regeringen.se.

Verktygslåda för skolans stöd

Genom att delta i projektet Skol-BIM vill Björkvalsskolan öka sin förmåga att upptäcka och ge stöd till barn som växer upp i en familj med missbruk.

– Alla vuxna på skolan behöver ha en verktygslåda med basutrustning, menar skolans rektor Lisbeth Beckmann.

Det är förmiddagsrast på Björkvalsskolan i det lilla samhället Björklinge, ett par mil norr om Uppsala. I den breda korridoren, som även är uppehållsrum, spelas det biljard. Vid några låga bänkar sitter en grupp tjejer. Anja Karinsdotter, kuratorn, går förbi när en av tjejerna ropar på henne. Hon stannar till och pratar en stund innan vi svänger av mot nästa korridor, förbi personalrummet och in i ett litet mötesrum.

Här är det dags för dagens träff med skolans projektgrupp för Skol-BIM. Karin Malmberg och Sofia Lind gör sig redo att leda samtalet. Karin Malmberg är specialpedagog och Sofia Lind socionom, men just i det här sammanhanget är de så kallade utvecklingsledare från Uppsala universitet. Runt bordet sitter Anja Karinsdotter, Jon Jonze, lärare i idrott och hälsa, Goran Ismail, elevvärd och lokalvärdare samt Lisbeth Beckmann, rektor.

– Vad tyckte ni om utbildningsdagen i februari, frågar Karin Malmberg och syftar på en heldag på temat ”Det goda samtalet” för all personal på Skol-BIM:s projektskolor.

– Jag lärde mig hur viktigt det är att fråga, säger Goran Ismail.

Och vikten av att stanna kvar och inte bara gå därifrån.

– Ja, det är ju inte minst viktigt i din roll, du som är ute mycket bland eleverna, konstaterar Karin Malmberg.

Testa handlingsplanen

Dagens ämne är att ta sig an vårterminens huvuduppgift inom Skol-BIM: en handlingsplan för att upptäcka och ge stöd till barn och ungdomar som har föräldrar med missbruksproblem.

– Målet är att den ska vara klar till sommaren. Nästa termin ska vi testa handlingsplanen för att få möjlighet att rätta till det som inte funkar.

Lisbeth Beckmann nickar. Ja, det är viktigt att kunna pröva hur det fungerar i praktiken.

Sofia Lind delar ut ett papper med de olika punkterna som ska utgöra basen i handlingsplanen. De är hämtade från Skolverkets utvecklingspaket ”Sju timmar om...”.

– Ska vi ta en punkt i taget och

titta på det? frågar Karin Malmberg och gruppen kring bordet läser på listan.

Första punkten handlar om att upptäcka. Samtalet sätter igång. Vad kan det betyda att en elev inte vill byta om och vara med på idrotten? Finns det barn som sover för lite eller kommer till skolan utan att ha ätit frukost?

– Det finns en del elever som inte vill gå hem, berättar Goran Ismail. Det finns även elever som kommer klockan sex när jag öppnar skolan. De vill bara komma in och få vara ifred en stund.

Lägger pussel

De andra runt bordet hajar nästan till. Är det verkligen så att vissa elever hänger på låset så tidigt på morgonen?

– Men tänk att då vet de ju att ”här finns Goran”, säger Lisbeth Beckmann.

– Ja, det är verkligen värdefullt, konstaterar Sofia Lind.

Detta med att upptäcka hur barnen har det är som att lägga

Goran Ismail, Jon Jonze, Anja Karinsdotter och Lisbeth Beckmann funderar på de frågor Karin Malmberg tar upp.

ett pussel, menar Karin Malmberg. Olika bitar som var och en för sig kanske inte säger så mycket, men som tillsammans skapar en hel bild.

– Jag tror att vi är ganska många här på skolan som är bra på att hålla ögonen öppna, säger Anja Karinsdotter. Men det gäller också att hitta enkla sätt för att kunna prata med varandra om det vi ser.

Lisbeth Beckmann håller med:

– Ja, det är viktigt att hitta ett naturligt sätt att göra något med den där magkänslan som man kan ha kring en elev.

– Det är svårt att lägga pussel ensam, menar Sofia Lind.

Gruppen enas om det bör stå något om detta i skolans handlingsplan. Vilka rutiner ska gälla och vilka sammanhang finns där skolans personal får tillfälle att prata om sådant de lägger märke till?

Nästa punkt på listan. "Samtala". Hur kan man ta det där "svåra

samtalet" med en elev? Vad har ungdomarna i referensgruppen sagt om detta? Hur tycker de att vuxna ska gå tillväga?

– De tipsar om att man ska utgå från sin oro, säger Karin Malmberg som vet att det ofta finns en osäkerhet hos lärare kring just hur man tar upp detta med en elev.

– Många är nog oroliga och tänker "Vad gör jag av svaret?". Men där och då behöver man ofta bara lyssna och finnas, menar Sofia Lind.

Skapar tydlighet

En av fördelarna med att ha just en handlingsplan är att ge de vuxna en trygghet i att veta vad som gäller på vår skola. "Om jag får ta del av den här historien, då gör jag så här". Om det är tydligt vad nästa steg är så blir det lättare att våga ställa den första frågan.

Frågan bollas fram och tillbaka. Vad är det som gör att lärarna känner sig osäkra? Behövs det

ÖKAD KOMPETENS OCH HANDLINGSPLAN

Björkvallsskolan i Björklinge, norr om Uppsala, är en av fyra högstadieskolor i Uppsala län som deltar i Skol-BIM. Skolan har en projektgrupp som har träffats var sjätte till åttonde vecka sedan 2015. Vid två tillfällen – höstterminen 2015 respektive 2016 – har skolans hela personal deltagit i en heldag om barn i missbruksmiljö för att öka

kompetensen i ämnet. Föreläsare har varit läraren och föreläsaren Petra Staaff samt Maskrosbarn.

Under 2017 ska skolan ta fram en handlingsplan för att upptäcka och ge stöd till barn och ungdomar som växer upp med missbruksproblem i familjen.

Läs mer på www.bjorkvallsskolan.uppsala.se.

mer kunskap om hur en oros-anmälan till socialtjänsten går till? Går det att sänka tröskeln för att vända sig till kuratorn? Vem är det egentligen som bör ta samtalet med en elev?

– Om en elev börjar berätta något för en lärare så kan det upplevas som ett jättesvek om läraren svarar ”Du kan få prata med kuratorn”, säger Karin Malmberg.

– Kanske kan kuratorn istället stötta läraren i hur hen ska göra? funderar Sofia.

Anja Karinsdotter håller med och betonar vikten av att stärka personalen i att våga ta de svåra samtalen.

– Man måste ge så mycket tid barnet behöver, slår Goran Ismail fast.

”Samarbeta med hemmet” – vad borde finnas med under den punkten? Jon Jonze funderar över den idealiserade bilden av en familj.

– Om man söker bilder på ordet ”familj” så visar alla mamma,

pappa och två barn. De är vita och lyckliga.

Hur påverkar en sådan bild den elev som lever i en familj som inte stämmer med idealet? För den som lever med en förälder

”Det har känts viktigt att kunna vara en fast punkt.”

som missbrukar minskar troligen oddsen för att vilja berätta hur det är hemma.

Frågar hur eleverna mår

Samtalet går vidare. Vore det möjligt att ha en enkel elevenkät som underlag för utvecklings-samtalen, där man exempelvis kan ha frågor om hur ofta barnet äter frukost eller liknande? Ja, kanske det, värt att fundera vidare på. Skolsköterskans hälsosamtal har redan förändrats, berättar Lisbeth Beckmann:

– Efter att vi klev in i i Skol-BIM har skolsköterskan börjat lyfta upp fler frågor om hur eleverna mår.

– Ja, hälsosamtalen tar längre tid nu, säger Anja Karinsdotter.

Skolsköterskan hade inte möjlighet att vara med på dagens träff med Skol-BIM, men Karin Malmberg och Sofia Lind antecknar. Gruppen bestämmer hur arbetet med handlingsplanen ska löpa vidare fram tills nästa gång gruppen ses. Klockan på väggen visar att det är dags att återgå till skoldagens vanliga uppgifter.

Först blir det lunch. I skolmat-

Bild: Helena Warmberg

Anja Karinsdotter.

salen serveras fisk- och broccoli-gratäng. Jon Jonze har tid för lite eftersnack mellan tuggorna. Han blev tillfrågad av rektorn att sitta med i projektgruppen efter att ha haft erfarenhet av att stötta en

"Efter att vi började med Skol-BIM märker jag att lärare vågar se."

elev kring just missbruk hemma. Då gällde det helt enkelt att lyssna, och fråga.

– Hur länge har det varit så här? Är det någon annan som vet om hur du har det? Får jag prata med någon annan om det du har berättat?

Större medvetenhet

Jon Jonze har inte hunnit jobba så många år som lärare men han har ändå insett att det inte är ovanligt att elever vill och behöver berätta svåra saker.

– Första gången någon vände sig till mig blev jag kanske lite handfallen, men det var ju ett stort förtroende, säger han.

För Jon Jonze är det en naturlig sak att finnas till för de elever som behöver det.

– Det har känts viktigt att kunna vara en fast punkt.

Han uppskattar Skol-BIM:s referensgrupp med ungdomar som ger påminnelser om vad som behövs.

– För mig har det varit jätteviktigt att exempelvis få höra att det är bättre att göra något litet för att stötta, än inget alls.

Idag upplever han att det på skolan finns en större medvetenhet om missbruk i hemmet. Ämnet är något som det pratas mer om. Jon Jonze ser att något har ändrats:

– Efter att vi började med Skol-BIM märker jag att lärare vågar se. ■

Det finns elever som inte vill gå hem från skolan. Vetskapen om det kan bli till en pusselbit.

FORSKNINGS- OCH UTVECKLINGSARBETE PÅ FYRA SKOLOR

Skol-BIM är ett forsknings- och utvecklingsarbete där skolans personal, forskare och utvecklingsledare arbetar tillsammans för att utveckla skolans förmåga att upptäcka och ge stöd till barn och ungdomar som har en förälder med missbruksproblem.

Forskarna har gjort intervjuer med skolpersonal och skolornas samverkanspartners (socialtjänst, barnpsykiatri, polis). De har även intervjuat 20 ungdomar som har vuxit upp i missbruksmiljö, och som nu är i slutet av sin skoltid. Ungdomarna har fått berätta om vilken betydelse föräldrarnas missbruk haft för dem, med fokus på skolan. Kunskaper från pågående och tidigare forskning, samverkansbehov, ungdomarnas erfarenheter och tips ligger till grund för utvecklingsarbetet som sker i

lokala projektgrupper på skolorna. Skolverkets utbildningspaket "Sju timmar om barn som anhöriga" har använts.

Skolpersonalen får fortbildning inom området och arbetet ska resultera i handlingsplaner som stöd för skolans agerande framöver.

Skol-BIM är en fortsättning på forskningsprojektet Barn i missbruksmiljöer, BIM (Uppsala universitet 2012–2015). Skol-BIM pågår i samverkan mellan sociologiska institutionen vid Uppsala universitet, Region Uppsala/FoU och fyra skolor i Uppsala och Enköping under åren 2015–2017. Folkhälsomyndigheten är finansör.

Vill du veta mer? Kontakta projektledare
Karin Alexanderson, 018-471 10 39,
karin.alexanderson@soc.uu.se.

A close-up photograph of three young children with dark hair and bangs, looking directly at the camera. They are positioned behind a blurred bookshelf, with the spines of books visible in the foreground. The lighting is soft, and the background is out of focus.

Att upptäcka barnen
i tid ökar chansen att
klara skolan – och livet.

Blivande lärare dåligt rustade

Vilken utbildning får blivande lärare om barn som växer upp med en vuxen som dricker för mycket? Mycket begränsad, blev svaret när lärarstudenter själva fick frågan. Många av framtidens lärare tycker inte att de är redo att hantera problematiken kring barn i missbruksmiljö.

Vart femte barn beräknas leva med en vuxen som dricker på ett

riskfyllt sätt. Det innebär att det i varje klass bör finnas flera elever som i olika hög grad påverkas av en vuxens drickande eller annat drogande. Skolan är den plats där barn vistas mest och där det finns många vuxna som kan se och agera.

– Barn som lever med missbruk är ett väldigt vanligt problem

som alla lärare kommer att möta, konstaterar Junis förbundsordförande Mona Örjes.

Trots det har Junis haft bilden av att lärarutbildningarna i väldigt liten grad berör frågor om barn i missbruksmiljö. För att få ett mer konkret svar gav Junis i uppdrag åt CAN, Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning, att undersöka saken. Rapporten "Att upptäcka barn i missbruksmiljö" visar att majoriteten av högskolorna och universiteten runt om i landet inte alls undervisar kring ämnet. Resultatet bygger på en enkät som skickades ut till lärarstudenter på 13 lärosäten som utbildar lärare för årskurs 4–6. Ungefär en tredjedel svarade. Som en del av studien gjordes även intervjuer med studenter och programansvariga.

Inlärningsproblem

Enligt tidigare studier från bland annat CAN och Nka (Nationellt kompetenscentrum anhöriga) framkommer det med all tydlighet hur viktig skolan är som skyddsfaktor för de barn som växer upp med missbruk i familjen.

– Att leva i en miljö där de vuxna dricker för mycket är inte bara ett socialt problem utan faktiskt också ett inlärningsproblem, säger Mona Örjes. Barn i familjer med missbruk går ungefär två–tre gånger så ofta som andra barn, utnärman utan fullständigt betyg. Att upptäcka barnen i tid och stötta

dem att klara skolan är alltså en viktig förebyggande insats för

"Att stötta barnen att klara skolan är en viktig förebyggande insats."

dessa elever. Författaren till rapporten om lärarutbildningarna konstaterar att läraren har en särskild möjlighet att upptäcka och ge stöd till barnen.

Känner sig inte redo

Trots att aktuell forskning slår fast vilken central roll som skolan och lärarna har, visar Junis undersökning att det sällan ingår i lärarutbildningen hur lärare kan göra för att upptäcka och stötta barnen. Detta framkommer av svaren från såväl lärarstudenter som programansvariga. Av de som besvarade enkäten uttryckte sju av tio framtida lärare att de saknade utbildning om barn i missbruksmiljöer och att de inte känner sig redo att hantera problematiken. Lärarstudenterna upplever att de saknar kunskap om hur man identifierar elever som lever med missbruk i hemmet och vet inte heller hur de ska gå vidare för att hjälpa.

En student tycker att "Det är under all kritik att vi lärarstudenter inte har fått ta del av information om barn som far illa i sina hem och hur det kan upptäckas i skolan. Liksom vad vi i skolans verksamhet kan göra".

Mona Örjes känner igen bilden: – Jag har mött otroligt många

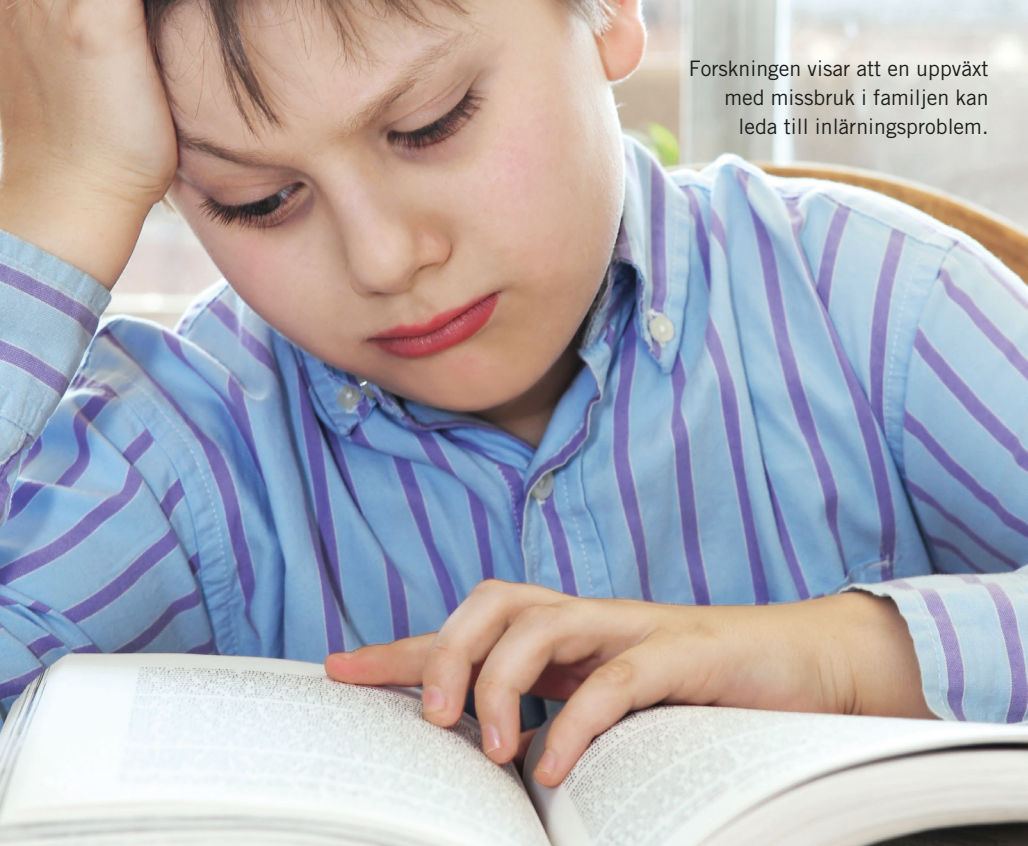
pedagoger och en sak som de genomgående säger, är att de önskar att de hade fått mycket mer kunskap med sig om barns utveckling och sociala frågor.

En anledning till varför så lite om ämnet tas upp på utbildningarna, är att man upplever att det är väldigt mycket som ska rymmas, och att allt inte går att få med. "Utrymmet för att inkludera alla viktiga områden upplevs vara för begränsad och kraven från skolverket är många", konstaterar rapportförfattaren som en sammanfattning på svaren från lärosätenas programansvariga.

– Jag är själv lärare och vet att alla möjliga myndigheter och organisationer ser skolan som den arena som ska lösa allt, säger Mona Örjes. Samtidigt blir det ju helt knäppt om lärare lägger mycket tid på att lösa fel problem, till exempel startar utredning om inlärningssvårigheter hos barnet, om det är i hemmiljön problemet finns.

Positiva exempel

Men allt är inte bara mörker; i undersökningen kom det också fram positiva exempel, bland annat ett universitet som kunde erbjuda god utbildning både om

Forskningen visar att en uppväxt med missbruk i familjen kan leda till inlärningsproblem.

barn i missbruksmiljö och barn som far illa i stort. Här fanns en kursansvarig som själv hade arbetat på socialtjänsten och som kunde sprida kunskapen vidare till studenterna. En annan högskola svarar att de bjudit in föreläsare från Bris för att sprida kunskap. Det hela uppfattades som positivt av studenterna: ”Detta ämne behandlades på ett väldigt bra sätt genom att vi dessutom fick besöka olika former av instanser som arbetade med barn i utsatta situationer. Läraren var väldigt engagerad i ämnet”.

Junis kräver nu att alla blivande pedagoger i sin grundutbildning

får god kunskap om hur problem i familjen påverkar barn, samt vad skolan kan göra för att stödja barnet.

– Junis vill att blivande lärare ska få kunskap om vad skolan kan göra för att ge eleverna ett gott stöd i vardagen. Det är inte lärarens uppgift att vara terapeut, varken för barnet eller föräldern, men läraren ska kunna, vilja och våga se barn som behöver hjälp och slussa dem vidare, säger Mona Örjes. ■

Läs mer: Att upptäcka barn i missbruksmiljö, Martina Zetterqvist, IOGT-NTOs Juniorförbund 2017. Rapporten finns att läsa på www.junis.org.

Vad gör kommunerna för barn som växer upp i missbruksmiljö?

(Uppgifter gällande verksamhetsåret 2016)

Sammanfattning

Majoriteten av Sveriges kommuner erbjuder stöd till barn som växer upp i en familj där det finns missbruks-/beroendeproblematik. Trots det deltar endast ett fåtal av dessa barn i de olika stödverksamheter som finns. Det visar den här undersökningen som IOGT-NTOs Juniorförbund, Junis, har gjort. Enkäten som kommunerna har besvarat gäller 2016 års verksamhet.

Stödgrupper och annan riktad stödverksamhet kan ge barnen möjlighet att uppleva att de inte är ensamma samt att bearbeta sina känslor och erfarenheter. Möjligheten att delta i stödverksamhet ska inte bero på var i landet man råkar bo. Junis kräver att alla kommuner ska erbjuda stödverksamhet på ett sådant sätt att den faktiskt når målgruppen.

Resultatet från 2016 års enkät visar bland annat:

- 219 av landets 290 kommuner svarade på enkäten.
- 90 procent av de kommuner som svarade uppgav att de hänvisar till någon typ av stödverksamhet.
- 19 kommuner uppgav att de inte hänvisar till någon stödverksamhet alls för dessa barn. Tre svarade att de inte vet om stödverksamhet erbjuds.
- De vanligaste stödformerna som erbjuds är stödsamtal och stödgrupp.
- Många kommuner har svårt att få kontakt med barnen/rekrytera deltagare till stödverksamheterna.
- Ökad samverkan inom kommunala instanser anses vara den viktigaste åtgärden för att kunna utveckla stödverksamheten för barnen.

I analysen av kommunenkäten görs först en beskrivning av studien samt en bakgrund till ämnet barn i missbruksmiljö. Därefter följer resultatet av Junis enkät till Sveriges kommuner, och en diskussion av resultatet. Sist redovisas kommunernas svar i tabellform. En utförligare redovisning av kommunernas svar finns på www.junis.org/rapport.

Introduktion.

Varför gör Junis en rapport om kommunernas stöd?

IOGT-NTOs Juniorförbund, fortsättningsvis kallat Junis, har sedan 2004 undersökt omfattningen av det stöd som erbjuds barn till och med 18 års ålder som växer upp i missbruksmiljö. Det har vi gjort genom att skicka ut en enkät till landets samtliga kommuner.

Att växa upp med vårdnadshavare med missbruks-/beroendeproblematik kan medföra risker på flera sätt. Riskerna är både kort- och långsiktiga och innefattar bland annat sviktande omvårdnad, övergrepp, sämre fysisk och psykisk hälsa, sämre skolprestation, risk för framtida psykisk ohälsa samt egna missbruksproblem och sociala svårigheter. Konsekvenserna kan vara lindrigare eller allvarigare, men de medför ofta en försämrad livskvalitet och försämrade utvecklingsmöjligheter för det drabbade barnet.

Utifrån ett samhällsekonomiskt perspektiv medför gruppen barn som anhöriga till föräldrar med psykisk sjukdom eller missbruk av alkohol och narkotika stora kostnader. Forskargruppen bakom en hälsoekonomisk studie av samhällets långsiktiga kostnader beräknar merkostnaden till minst 35 miljarder kronor per år (Hovstadius m fl 2015). För en svensk mediankommun (cirka 15 200 invånare) blir merkostnaden betydande; cirka 58 miljoner kronor årligen.

Både enskilda individer och samhället har alltså allt att vinna på att de barn som växer upp i missbruksmiljö får ett bra stöd.

Att vara barn i missbruksmiljö är inte något entydigt och väldefinierat tillstånd. Missbruks- och beroendeproblem kan se olika ut, vara kombinerade med andra sociala och/eller medicinska svårigheter, varierande familjebild, olika stödstrukturer i barnets närhet med mera.

Begreppet missbruk är inte heller okomplicerat. I diagnosmanualer och lagtexter förekommer olika begrepp och sätt att ställa diagnoser. När vi i Junis ställer frågan om vilket stöd som erbjuds barnen är det dock inte angeläget att skilja mellan olika diagnoser – det är barnens villkor som är det viktiga. Eftersom ”barn i missbruksmiljö” har etablerats som begrepp i Sverige, kommer den termen oftast att användas i analysen av Junis kommunenkät.

Syfte

I de flesta svenska kommuner finns stödverksamhet för barn i missbruksmiljö. Det har bland annat Junis årliga enkätundersökning visat. Den visar dock även på svårigheter med verksamheten. Främst tycks detta gälla hur man når ut till barnen och får dem att delta. Det finns ett behov av ökad kunskap om vilka insatser, eller kombinationer av

insatser, som är effektiva. På många håll i landet sker ett lokalt utvecklingsarbete som det är intressant att få veta mer om.

I vår enkät till Sveriges kommuner har vi fokuserat på följande frågor:

- Hur stor andel av kommunerna erbjuder stöd, och vilket stöd erbjuds i så fall?
- Hur många barn nås av stödet?
- Vilka utvecklingsmöjligheter finns för stödverksamheten?

Bakgrund. Stödet till barn i missbruksmiljö

Det senaste decenniet har både forskare och praktiker i ökande grad intresserat sig för ”harm to others”, det vill säga konsekvenser för andra än den person som har missbruksproblem. Alkoholens andrahandseffekter är bland annat ämnet för en rapport från IOGT-NTO och Svenska Läkaresällskapet där en internationell forskargrupp granskat forskningsunderlaget kring andra än konsumenten (Alkoholens andrahandsskador, rapport 2015/2016).

Barn som anhöriga i familjer med missbruk har även varit föremål för forskning från exempelvis Uppsala universitet, CAN (Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning) och CHESS (Centre for Health Equity Studies, ett samarbete mellan Stockholms universitet och Karolinska Institutet).

År 2010 stärktes barns perspektiv i Hälso- och sjukvårdslagen (HSL kapitel 5 §7), vilket innebär att barn som anhöriga har lagstadgad rätt till information och stöd.

Nationellt kompetenscentrum anhöriga, Nka, bildades 2008 som en samarbetsresurs för att utveckla anhörigstöd, bland annat kring barn som anhöriga till vuxna med missbruk och psykisk ohälsa. Anhörigfrågorna har också synliggjorts i den allmänna debatten, exempelvis genom tv-programserien Djävulsdansen. Detta sammantaget har medfört ett ökat fokus på, och kunskap om, frågor som gäller barn i missbruksmiljö.

Barn i missbruksmiljö var länge helt osynliga i såväl forskning som samhällsdebatt. Barnläkaren Ingvar Nylander konstaterade i slutet av 1950-talet att sjukvården fick kontakt med ett antal barn vars symtom inte hade några medicinska förklaringar. Det visade sig att de ofta kom från psykosocialt belastade hem. I avhandlingen *Children of alcoholic fathers* (1960) beskrev han dessa barns problembild. Tjugo år senare undersökte Per-Anders Rydelius hur det hade gått för barnen i Nylanders studie. Bland annat hade ungefär en tredjedel utvecklat egna missbruksproblem, hälsan var sämre och kriminalitet var vanligare.

Margaret Corks bok *De glömda barnen* (1984) byggde på intervjuer

med 115 barn. Samtliga hade minst en förälder med missbruksproblem och hade betydande svårigheter på flera områden.

Mycket har hänt sedan ”de glömda barnen” upptäcktes, men även nya studier visar att det fortfarande finns sanning i det som skrevs i Alkoholpolitiska kommissionen (SOU 1994:29), om behovet av relevant utbildning hos personal inom barnhälsovård, förskola och skola: ”Bristen på kunskapsförmedling om anhörigproblematiken är anmärkningsvärd dels med tanke på omfattningen av problemet, dels mot bakgrund av de konsekvenser som bristande kunskap kan få för barn vars signaler eller beteende tolkas felaktigt”.

Hur många är barnen i missbruksmiljö?

Barn i missbruksmiljö är inte något exakt definierat begrepp. Olika forskning använder olika sätt att räkna och kommer därför fram till olika resultat om hur många barnen är.

Ofta hänvisas till Statens folkhälsoinstitutets (nuvarande Folkhälsomyndighetens) studie "Barn i familjer med alkohol- och narkotikaproblem" (Ljungdahl m fl 2008). I studien bedöms att omkring 20 procent av alla barn upp till 18 års ålder växer upp med ett riskabelt alkoholbruk hos minst en av föräldrarna. Detta innebar omkring 385 000 barn.

Andra studier har undersökt hur många barn som har föräldrar som är aktuella inom missbruks- och beroendevården (Leifman m fl 2014), respektive hur många barn som har föräldrar som vårdats på sjukhus för missbruks-/beroenderelaterade tillstånd respektive psykisk ohälsa (Hjern & Manhica 2013). Dessa studier kommer fram till ett lägre antal, omkring 100 000 barn. Den lägre siffran är inte oväntad, eftersom dessa studier är begränsade till barn som har föräldrar som faktiskt varit inlagda på sjukhus eller inom missbruks- och beroendevården. Hjern och Manhica gör bedömningen att cirka 17 procent av alla barn har någon förälder med "indikation på missbruk", och att det "pekar åt samma håll" som Folkhälsoinstitutets beräkningar från 2008.

Internationella studier visar ungefär samma spännvidd som de svenska studierna.

Barnens svårigheter och behov

Barn i missbruksmiljöer är inte en enhetlig grupp, med samma svårigheter, problemnivå och behov. Men det finns gemensamma faktorer.

En forskningsöversikt, omfattande tio vetenskapliga studier (Peleg-Oren & Teichman 2006), visar att barn till föräldrar med missbruk/beroende har en ökad risk för ett spektrum av problem: känslomässiga, kognitiva, beteendemässiga och sociala. Risken blev större om föräldrarna inte enbart använde alkohol utan också narkotika.

Att växa upp med missbruksrelaterade svårigheter i hemmet är således en riskfaktor i en väv av risk- och skyddsfaktorer. På motsvarande sätt ökar den totala risken om flera riskfaktorer tillkommer (Eiden m fl 2004; Fals-Stewart m fl 2004). Olika skyddande faktorer kan minska effekten av föräldrars missbruk. Det är väl känt att skolframgång är en skyddsfaktor (Bremberg 2008; Fletcher m fl 2008).

Hela gruppen av barn till föräldrar inom missbruks- och beroendevården borde ses som en riskgrupp, oavsett ålder och om de har tydliga problem eller ej. Det menar forskarna bakom en kartläggning av barn till föräldrar i missbruksmiljö om hur de mår och vilka som får stöd (Leifman & Raninen 2014). "Man tappar i tid och agerar först när problemen blivit större, allvarigare och mer manifesta", konstaterar de i rapporten.

Hur ser då stödet ut idag?

Insatsernas omfattning, tillgänglighet och effekt

Socialstyrelsen bedömde 1993 att det fanns ett tiotal pågående stödverksamheter i landet med 140 deltagande barn (Socialstyrelsen 1993:18). År 2010 bedömde Statens folkhälsoinstitut att omkring 20 procent av kommunerna hade någon form av stöd samt att stödgrupp var vanligast (Statens folkhälsoinstitut 2010). Även om studierna enbart är bedömningar kan man ana att stödet ökade under början av 2000-talet. Junis har följt utvecklingen med en årlig enkät till samtliga kommuner sedan 2004. Resultaten av våra kommunenkäter bekräftar bilden att stödet har ökat.

Både Junis enkät och CAN:s forskning (Leifman & Raninen 2014) visar att det i stor utsträckning gäller att bo i rätt län, där det finns strukturer och rutiner, för att få stöd. Det är dessutom främst de barn som själva har hunnit få problem som får stöd. Barn som har tydliga problem, exempelvis med att klara skolan eller är deprimerade, har fem gånger högre sannolikhet att få stödinsatser än de barn som inte har tydliga problem.

Av de svar vi har fått på Junis kommunenkät genom åren framkommer det att ett återkommande problem för dem som arbetar med stödgrupper är att rekrytera barn/ungdomar. En delförklaring till detta kan vi hämta i en undersökning från föreningen Maskrosbarn. Studien visar att många ungdomar tycker att det är svårt att hitta stödverksamheter-na, att de ibland har namn som inte uppfattas som lockande samt att kopplingen till socialtjänsten inte alltid uppfattas som något positivt (Maskrosbarn 2011).

Vad kan då sägas om effekten av stödet som ges? Kunskapen om effekter av stödgrupper och vissa andra insatser är otillräcklig, men pekar ändå mot att det är positivt för deltagarna (Larm 2012; Skerfving 2014). Enligt en intervjustudie med barn och ungdomar i missbruksmiljö upplevs deltagande i stödgrupper som övervägande positivt (Alexanderson & Näsman 2015). Forskarna ser dock ett behov av metodutveckling och konstaterar att det är ett problem att stödgrupperna bara når ett fåtal av de barn som lever med missbruk.

Detta stöds av en kunskapsöversikt från Nationellt kompetenscentrum anhöriga, av utvärderade metoder och program för att ge stöd till barn och/eller förälder när en förälder är beroende av alkohol eller andra droger (Järkestig, Berggren och Hansson 2016). Kunskapsöversikten visar på behov av ytterligare forskning där program följs upp över tid samt studier i vilka barn och unga ges möjlighet att bidra med information.

Metod

Den här redovisade studien är en enkätstudie och omfattar Sveriges samtliga kommuner. Junis har genomfört samma studie årligen sedan 2004. Vissa förändringar har skett i frågornas utformning. Avsikten är att, med deskriptiv statistik samt med möjlighet till kvalitativa kommentarer, ge en lägesbild och urskilja tendenser.

Enkätens frågor har utgått från studiens syften. Det har bedömts angeläget att hålla nere antalet frågor, för att därigenom upprätthålla en hög svarsfrekvens. Frågorna har granskats av forskare inom området.

Fram till och med år 2012 var frågorna inriktade på stödgrupper; från och med år 2013 frågas även om andra former av stöd. Enkäten har varit möjlig att fylla i på webben och på papper. Påminnelser har sänts upp till två gånger till de kommuner som inte har svarat. Förnyad kontakt har tagits med uppgiftslämnare i flera fall, om svar varit svårtolkade eller starkt avvikit från tidigare uppgifter.

I samband med vissa frågor har det funnits möjlighet att lämna kommentarer. Dessa har tagits med i resultatanalysen.

Resultat av kommunenkäten

Svarsfrekvensen i undersökningen som avser år 2016 är 75 procent. 219 av landets 290 kommuner har svarat.

Nedan redovisas i korthet resultaten för respektive fråga som ställts i enkäten. Därefter följer en resultatdiskussion.

Hänvisar socialtjänsten inom er kommun till någon typ av stödverksamhet för barn och unga i familjer med missbruksproblem?

Majoriteten av kommunerna, 90 procent, uppger att de hänvisar till någon form av stödverksamhet. Det resultatet ligger på ungefär samma nivå som förra året, med en viss minskning. 19 kommuner uppger att de inte hänvisar till stöd, tre kommuner svarade att de inte vet om stödverksamhet erbjuds.

Den övervägande delen av kommunerna hänvisar till verksamheter som drivs i kommunal regi. Det är ganska vanligt att flera kommuner samverkar om gruppverksamhet. Mindre kommuner anser ofta att det egna underlaget är för litet, men tillsammans med närliggande kommuner kan de ordna en verksamhet. Det förekommer också att verksamheten görs av en ideell organisation eller av en privat aktör. Kyrkan nämns ibland som en ideell samarbetspartner.

Vilken typ av stödverksamhet erbjöds under 2016 till barn och unga i familj med missbruksproblem?

[DIAGRAM 1]

De som svarade ombads att rangordna de tre vanligaste åtgärderna.

Det vanligaste svaret är stödsamtal (162) tätt följt av stödgrupp (151). Kontaktfamilj eller kontaktperson är också vanligt (86). Andra alternativ (till exempel verksamhet inom elevhälsan, familjegrupp och läger) är betydligt ovanligare. Möjligen ses de mera som komplement, det förefaller som om flera kommuner försöker hitta en kombination av insatser som kan passa individen.

Ungefär hur många barn har deltagit i stödverksamheten under 2016?

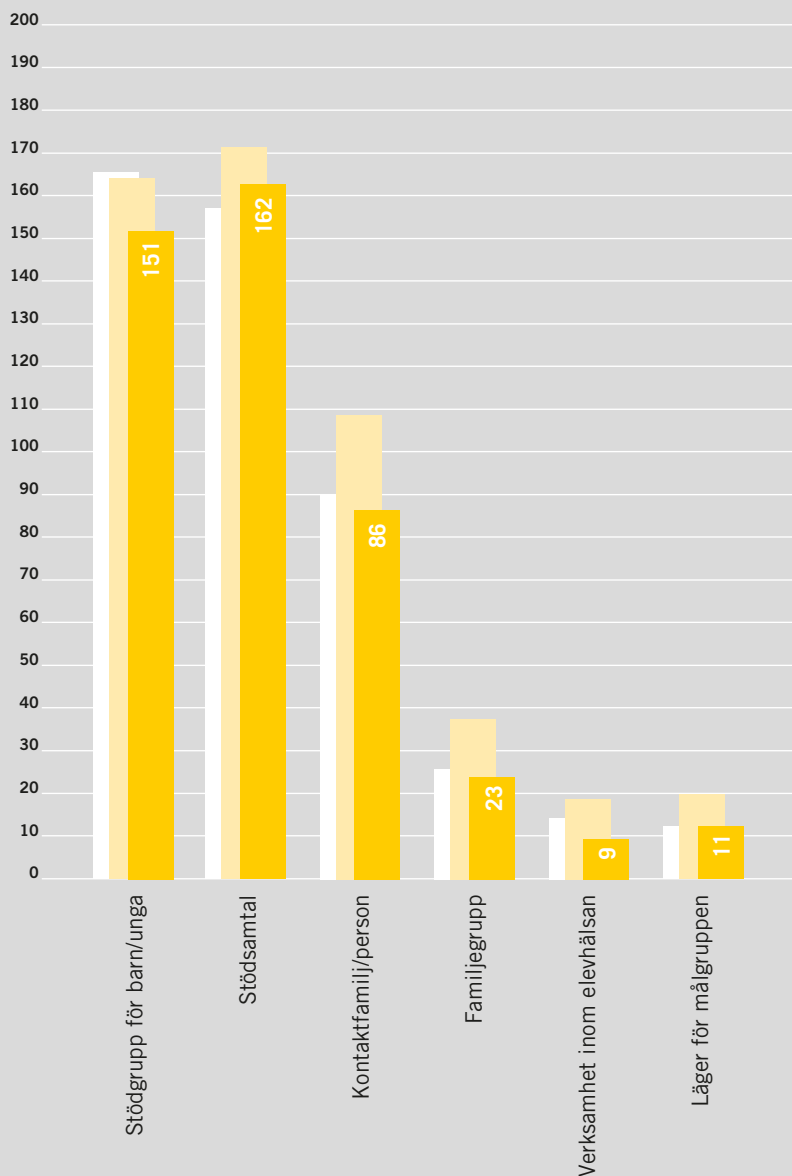
Enligt enkätsvaren från de 197 kommuner som besvarat frågan är det 2 615 barn som deltagit i stödverksamhet av något slag. I snitt per svarande kommun är det 13 barn.

Det är dock en uppgift som ska tolkas mycket försiktigt. Svaren på frågan om antalet deltagande barn visar på en stor osäkerhet. Vissa kommuner uppger ett exakt antal som deltagit i stödverksamhet, medan andra uppgiftslämnare inte har tillgång till uppgifter som möjliggör detta. Då ställs man inför valet att lämna en kvalificerad gissning eller inte lämna någon uppgift alls. Båda varianterna förekommer i materialet.

DIAGRAM 1

Vilken typ av stödverksamhet erbjöds under 2016 till barn och unga i familj med missbruksproblem? (Fler svar möjliga.)

Uppgifter gällande år 2014 2015 2016

Det är anmärkningsvärt att flera kommuner verkar sakna underlag för att kunna svara. Att känna till hur många barn och unga som nås av stödinsatser borde vara av intresse både för tjänstemän och kommunpolitiker.

En slutsats som kan dras utifrån svaren och kommentarerna är att minst 2 615 barn och unga har deltagit i stödverksamheten. Troligtvis är antalet något större. Årets resultat är något högre än vad svaren visade föregående år (2 290), då svarsfrekvensen låg på en liknande nivå.

Hur får ni kontakt med de barn som vill/behöver delta i stödverksamhet?

[DIAGRAM 2]

De som svarade ombads att rangordna de fem vanligaste kontaktvägarna.

De allra flesta kommunerna får kontakt med barnen genom socialtjänstens verksamhet, antingen den för barn (164) eller den för vuxna (121). Både kontakt genom skolan (140) och att enskilda vuxna söker kontakt med kommunen (100) är vanliga tillvägagångssätt.

Mer ovanligt är kontakt via fritidshem, föreningar eller att barnet själv söker kontakt. Kontakt genom förskolan, polisen eller landstinget är ungefär lika vanligt. Mellan 43 och 46 kommuner har angett dessa alternativ.

Har det skett några förändringar i stödverksamheten under 2016?

Relativt många kommuner berättar om olika former av förändringar. Dessa är både positiva och negativa, ur verksamhetens synvinkel.

En del skriver att kommunerna inte hade underlag för att starta en stödgrupp under 2016 men att man hade en stödgrupp 2015 och/eller att man räknar med att starta en 2017. Flera skriver också om att personal har börjat, slutat eller fått mer utbildning och att det påverkat verksamheten.

Några kommuner har fått bättre samverkan med andra delar av kommunen, och ibland utanför kommunen. Detta gäller framförallt mellan barn- och vuxenenheter inom socialtjänsten. Det innebär att man till exempel jobbar mer sammanhållet med stöd till barn och vuxna i en familj som är aktuell för insatser.

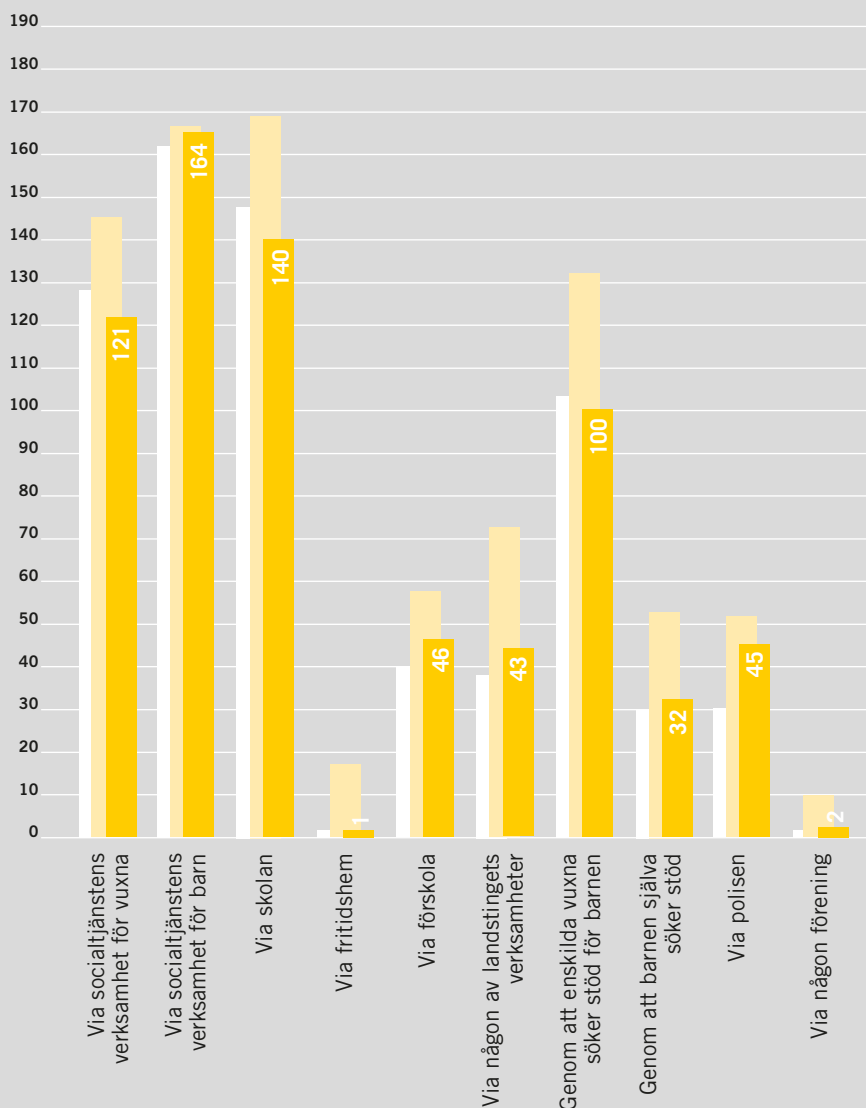
Många kommuner lyfter att de ser ett ökat kontakttagande, både för stödverksamhet specifikt men också generellt för barn i den här situationen. Det verkar ganska ofta ske i samband med att samverkan mellan kommunens olika instanser blir bättre. Barnen "hittas" på fler ställen. Samtidigt skriver några kommuner om hur svårt det är att hitta barn och att viss verksamhet har fått avslutas eller pausas.

En väg in i stödet kan vara via annan stödverksamhet, exempelvis grupper för barn med skilda/separerade föräldrar. Denna stödverksam-

DIAGRAM 2

Hur får ni kontakt med de barn som vill/behöver delta i stödverksamhet? (Fler svar möjliga)

Uppgifter gällande år 2014 2015 2016

het är jämförelsevis lättare att rekrytera till. I dessa grupper kan det framkomma att det även finns allvarigare problem i familjen, exempelvis kopplade till alkohol eller narkotika. Då har kommunen kunnat erbjuda stödgrupp för detta.

Några skriver om nya kontaktkanaler och mer ”reklam”. Till exempel via Facebook, skolbesök och på öppenvårdsmottagningar.

En kommun påpekar att många av insatserna för barnen har visat sig kräva utredning och biståndsbeslut. Det skapar en tröghet i systemet och tid går förlorad från direkta aktiviteter med barnen.

Vilka tre åtgärder anser du är viktigast för att utveckla stödet till barn och unga i familjer med missbruksproblem?

[DIAGRAM 3]

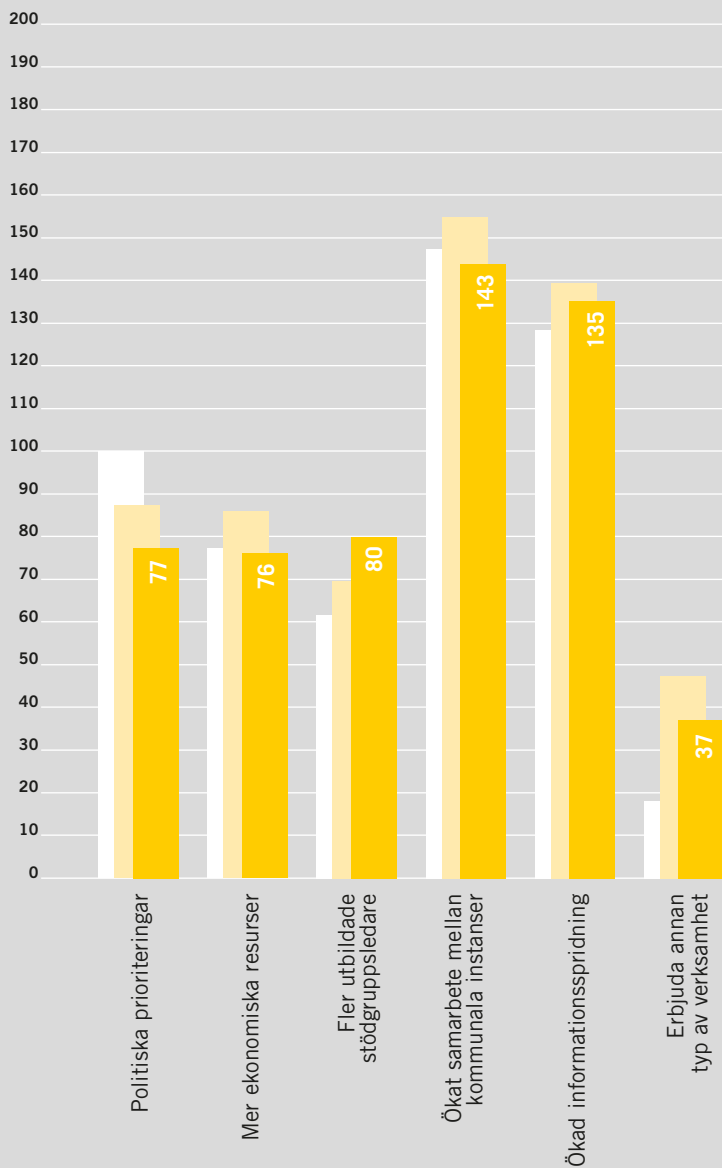
De som svarade ombads att rangordna de tre viktigaste åtgärderna.

De klart vanligaste svaren var ökad samverkan mellan kommunala instanser (143) och ökad informationsspridning (135). Politiska prioriteringar (77), mer ekonomiska resurser (76) och fler utbildade stödgruppsledare (80) är alternativ som av många kommuner anges som den tredje viktigaste åtgärden. Resultatet har legat på ungefär samma nivå sedan 2014 då frågan infördes i enkäten.

DIAGRAM 3

Vilka tre åtgärder anser du är viktigast för att utveckla stödet till barn och unga i familjer med missbruksproblem? (Fler svar möjliga.)

Uppgifter gällande år
 2014 2015 2016

Diskussion

I detta avsnitt relateras resultaten till tidigare kunskap inom området.

Metoddiskussion

Majoriteten av kommunerna har valt att svara via ett webbformulär medan några har valt att svara på en pappersenkät. Det stora flertalet av kommunerna ger svar som både är lätta att tolka och som verkar välgrundade.

I de fall där kommunerna uttrycker svårighet med att besvara enkäten så verkar det mer handla om att man har bristande underlag för att kunna ge ett rättvisande svar om sin verksamhet än om till exempel tekniska problem. Det verkar också som att många har svårt att besvara frågorna som kräver en rangordning av olika alternativ. Det kanske helt enkelt är svårt att välja, underlag saknas eller att prioriteringen uppfattas som besvärlig.

Svårigheterna att besvara frågorna kan anses intressanta i sig. Möjligen speglar det att vissa kommuner inte har någon egentlig överblick över stödinsatserna till barn i missbruksmiljöer.

Ett specialfall här är Göteborgs stad, en kommun med kommundelar som kan ses som självständiga enheter. Således kan det finnas betydande skillnader mellan dessa kommundelar och svaren påverkas av vilka som svarar på vår enkät. De senaste tre åren har svaren på antalet barn som deltar varierat stort. Endast fyra av tio stadsdelar har svarat på årets enkät. Av dessa svarade tre på frågan om hur många barn och unga som deltagit i stödverksamhet.

Naturligtvis innebär det en svårighet i tolkningen och värderingen av uppgifterna när sådana skillnader redovisas. Enda sättet att eliminera denna svårighet förefaller vara att avstå från vissa frågor, exempelvis om antalet barn som får stöd. Men just detta är ju en väsentlig del av syftet med undersökningen.

Resultatdiskussion

Vi är medvetna om att kommunerna troligtvis tolkar, eller väljer att svara på våra frågor, något olika. Vi kan se att vissa kommuner exempelvis anger siffror som enbart gäller barn som deltar i stödgrupper, i vissa fall stödgrupper där även annan problematik än missbruk ingår. Andra förtydligar att deras angivna siffra gäller barn som erhåller beslutade insatser från socialtjänsten, där det finns vetskap om att det förekommer missbruk i familjen.

Kommunerna skiljer sig åt i synen på om stödverksamhet är något som är biståndsberättigat enligt socialtjänstlagen. Socialtjänstlagen ger

möjlighet till bistånd för ”livsföring i övrigt”, vilket kan inkludera till exempel behandlingsinsatser. Det är således svårt att se att det inte skulle kunna vara möjligt att se det som bistånd – men samtidigt blir det ett problem om tillträdet till stödverksamheten försåras. Socialtjänstlagens anda är att alla ska få den hjälp de behöver och att socialtjänsten ska träda in när andra parter inte fyller dessa behov. Från 1998 finns också ett tydligt barnperspektiv i lagen, och barnets intresse ska gå före den vuxnes. Frågan är om alla kommuner har organiserat verksamheten så att detta uppfylls?

En del tycker att enkätfrågorna är svåra att besvara, och utan att ifrågasätta detta kan vi konstatera att barnen och ungdomarna med dessa svårigheter fortfarande i hög grad är osynliga för de instanser som kan, och ska, ge dem stöd. Det är knappast en tillfredsställande situation. Hur ska chefer och politiker kunna fatta beslut om en verksamhet där varken behov, insatser eller resultat är synliga eller anses gå att redovisa?

I många kommentarer kan man ana en vilja till utveckling, liksom en strävan att göra så gott man förmår utifrån de resurser som finns. Att kunna erbjuda någon form av stödverksamhet prioriteras troligtvis framför att inte kunna erbjuda något alls, även om detta alternativ inte når hela vägen fram.

Samverkan mellan närliggande kommuner kan tyckas positivt, men medför praktiska problem. Det är till exempel inte alltid enkelt att ordna resorna för deltagarna. Även här är det nog ofta fråga om att man valt detta samarbete för att kunna erbjuda något alls.

Sedan Socialstyrelsens första försök att bedöma omfattningen av stödinsatser i början av 1990-talet har en betydande utveckling skett. År 1993 uppskattades att det i landet fanns tio verksamheter med totalt 140 barn. Även om den studien är behäftad med stor osäkerhet, så har omfattningen av stödet utan tvivel ökat. Det innebär också en successiv uppbyggnad av erfarenhet och kompetens i landet.

Variationerna i antalet barn som får stöd kan inte förklaras med kommunernas storlek. Det verkar helt enkelt som om vissa kommuner hittat sätt att rekrytera deltagare på, medan andra inte gjort det.

EN ANNAN TENDENS som möjligen kan utläsas i resultaten är att det förefaller som om medvetenheten och ambitionerna generellt ökar. Detta kan ses både i de kvantitativa delarna och i kommentarerna som har lämnats. Om utvecklingen på det sättet går framåt är det extra angeläget att utveckla metodiken i arbetet. Utifrån forskningen (se bakgrundsdelen) förefaller några aspekter mer väsentliga att utveckla:

- Rekryteringen av deltagare till verksamheterna är problematisk.
- Insatser som är lättillgängliga och attraktiva för målgruppen bör utvecklas och spridas.
- En stark skyddseffekt är att klara skolan. Samverkan mellan skola och socialtjänst behöver utvecklas.
- Skolan är en viktig arena för att upptäcka dessa barn, ge dem stöd i skolan samt bidra till rekrytering till olika stödverksamheter. För att uppnå detta behöver medvetenheten i skolan öka.
- Föräldrastöd kan sannolikt ha en god effekt. Fortsatt satsning på detta och studier av kombinationer av insatser är önskvärt.
- Effekten av insatserna är tämligen osäker. Utvärderingar behövs.
- Det finns ett stort behov av forskningsbaserad kunskap om stödverksamhet och erfarenhetsutbyte kring exempelvis lyckad rekrytering till stödgrupper.

PÅ LÅNG SIKT HAR ANTALET barn i olika former av stöd ökat. De senaste åren har antalet legat mellan 2 000 och 3 000 barn och unga. Detta bör ställas i relation till det antal barn som kan behöva stöd. Vi har tidigare redovisat bedömningen att omkring 400 000 barn växer upp i familjer med riskabel alkoholkonsumtion. Det innebär inte att alla dessa barn nödvändigtvis skulle vara målgrupp för den typ av stödverksamhet som denna studie handlar om. Det beräknas finnas cirka 100 000 barn som har föräldrar som har varit inlagda på sjukhus eller fått behandling inom missbruks- och beroendevården (Raninen & Leifman, 2014). För dem är en stödsats med all säkerhet starkt motiverad. Barnen som finns i dessa familjer tillhör de barn som är ”kända” av vården och/eller socialtjänsten, i och med att deras föräldrar fått vård. Men de barn som idag nås av stödverksamhet är med andra ord mycket få, sett till behovet.

Mörkertalen är stora när det gäller missbruk, och de som är anhöriga i familjer med missbruk. Barn i missbruksmiljö lär sig att dölja sina hemförhållanden. Att söka hjälp, oavsett om det gäller en kontakt med en lärare, en stödgrupp eller socialtjänsten, är för de allra flesta ett stort steg att ta. Det kan därför vara en svår uppgift för omgivningen att bedöma hur allvarlig situationen verkligen är för ett barn, och vilka stödbehoven är.

Vi kan dock anta att a) det stöd som idag erbjuds är av otillräcklig omfattning sett till antalet barn i missbruksmiljö, b) vi bör utveckla fler former för stöd till dessa barn.

BARN I MISSBRUKSMILJÖ är, precis som andra människor, olika. Exempelvis tilltalas inte alla av eller upplever sig bli hjälpta av gruppen som stöd-

form. Där kan till exempel stöd via digitala kanaler vara en framkomlig väg att ge stöd, åtminstone som ett första steg. Tröskeln till att få och hitta stöd behöver bli betydligt lägre än vad den är idag.

Eftersom barn i missbruksmiljö inte är en homogen grupp när det gäller upplevelser och omfattning av problembild, kan det även finnas behov av en större bredd av stödinsatser beroende på problemens karaktär och allvar. Vi vet att forskningen visar att problemen för barnen tenderar att förvärras med stigande ålder, vilket innebär att det är viktigt och värdefullt att kunna göra så tidiga stödinsatser som möjligt. Sannolikt finns även samhällsekonomiska vinster att göra på det, vid sidan av de mänskliga.

Några respondenter skriver att de vill satsa mer på familjegrupper där barn och föräldrar träffas tillsammans med en samtalsledare. Även möjligheten att ha barngrupper parallellt med föräldragrupper lyfts fram som en tänkbar utveckling. Båda dessa sätt att jobba har visat sig framgångsrika varför Junis gärna ser fler exempel på sådan verksamhet framöver.

REKRYTERINGEN AV DELTAGARE till olika former av stöd verkar vara den svagaste länken i kedjan. Om en verksamhet inte lyckas rekrytera deltagare hjälper det inte hur bra den är. Det förefaller väsentligt att utveckla just detta område. Kanske kan kommuner som lyckats med rekryteringen dela med sig av sina erfarenheter? Behovet är också stort av forskningsbaserad kunskap inom området. Genom ett brukarperspektiv – i det här fallet barnens perspektiv – går det att hitta förslag till förbättringar.

En viktig förutsättning för att som barn själv kunna söka stöd, är att känna till att stödverksamheten överhuvudtaget existerar. Junis kommunenkät försöker inte ge svar på hur tillgängligt stödet är, sett ur barnets eget perspektiv. Att ta reda på detta vore dock intressant och relevant för andra studier. Vad händer om en ung person kontaktar socialtjänsten och ber om hjälp, även om denne inte vill uppge sitt namn eller kontaktuppgifter? Hur skiljer sig tillgängligheten åt mellan landets kommuner?

ÖKAD SAMVERKAN INOM KOMMUNEN lyfts av 143 kommuner som viktigast för att utveckla verksamheten. Även om vi i årets enkätsvar kan läsa kommentarer som visar på en viss ökning av samverkan på en del håll så finns det mycket kvar att göra.

135 kommuner svarar att det behövs ökad informationsspridning. Flera kommuner har satsat på information i skolan och det anges i år vara det näst vanligaste sättet att nå barnen (se diagram 2). Kanske är

bland annat den typen av samverkan vägen till att fler barn ska få det stöd de behöver. Vi har genom åren sett flera exempel där samverkan mellan elevhälsan, övrig skolpersonal och socialtjänsten lett till att fler får stöd. Det vore mycket positivt att i framtida rapporter kunna redovisa fler sådana exempel.

SKOLAN ÄR EN PLATS där de flesta barn vistas. Det är även i skolmiljön som många av konsekvenserna av missbruk i familjen kan bli tydliga för de vuxna som möter barnen. Skola och förskola skulle i betydligt större utsträckning än idag kunna vara en arena för att nå barn med information om stödverksamhet. Vuxna i skola och förskola har en central roll för att upptäcka de barn som behöver stöd, och här finns det behov av kompetensutveckling och löpande fortbildning. Det är även av stor vikt att ge blivande lärare grundläggande kunskap om problematiken. Junis undersökning av grundlärautbildningen (Zetterqvist 2017) visar att väldigt få blivande grundskollärare får undervisning om barn i familjer med missbruk. Eftersom problem i familjen även kan påverka skolresultatet är detta särskilt anmärkningsvärt. Undersökningens resultat går att läsa om på annan plats i denna rapport.

DET ÄR PÅ SAMMA VIS av stor vikt att även blivande socionomer får utbildning om barn i missbruksmiljö för att fler barn ska uppmärksammas och få stöd i god tid. De socionomer som är ute i verksamheten behöver få löpande fortbildning i ämnet. Det utvecklingsarbete som sker på flera håll kring ett ökat familje- och barnperspektiv inom socialtjänst och missbruksvård känns mycket angeläget. Erfarenheter och lärdomar från detta är intressant att fortsätta ta del av.

REGERINGEN GAV I BÖRJAN av 2017 Socialstyrelsen i uppdrag att stärka stödet till bland annat barn i familjer med missbruk. Detta ger förhoppningar inför framtiden. Behovet av samverkan är fortsatt stort och Junis är gärna med och samtalar om hur stödet till barn i utsatta familjesituationer ska kunna förbättras.

Fotnot: Tidigare rapporter kan läsas på Junis hemsida www.junis.org/rapport.

Kommun	Hänvisar socialtjänsten inom er kommun till någon typ av stöd- verksamhet för barn och unga i familjer med missbruksproblem?				Vilken typ av stödverksamhet erbjuds (i första hand) under året?				Ungefär hur många barn har deltagit under året?			
	2014	2015	2016		2014	2015	2016		2014	2015	2016	
Upplands Väsby kommun	Ja	Ja	Ja		Stödsamtal	Stödsamtal	Stödsamtal		6	–	5	
Vallentuna kommun	Ja	Ja	Ja		Stödgrupp	Stödgrupp	Stödgrupp		4	9	10	
Österåkers kommun	Ja	Ja	Ja		Stödsamtal	Stödsamtal	Stödsamtal		3	5	–	
Värmdö kommun	Ja	Ja	Ja		Stödgrupp	Stödgrupp	Stödgrupp		3	10	2	
Järfälla kommun	Ja	Ja	Ja		Stödgrupp	Stödsamtal	Stödgrupp		14	13	10	
Ekerö kommun	Ja	Ja	Ej svar		Stödsamtal	Stödsamtal	Ej svar		–	–	Ej svar	
Huddinge kommun	Ej svar	Ej svar	Ja		Ej svar	Ej svar	Stödgrupp		Ej svar	Ej svar	20	
Botkyrka kommun	Ej svar	Ej svar	Ja		Ej svar	Ej svar	Stödsamtal		Ej svar	Ej svar	20	
Salem kommun	Ja	Ja	Ja		Stödsamtal	Stödsamtal	Stödsamtal		–	4	–	
Haninge kommun	Ja	Ja	Ja		Stödgrupp	Stödgrupp	Stödgrupp		15	13	45	
Tyresö kommun	Ja	Ja	Ej svar		Stödgrupp	Stödsamtal	Ej svar		10	20	Ej svar	
Upplands-Bro kommun	Ja	Vet ej	Ej svar		Stödgrupp	–	Ej svar		10	–	Ej svar	
Nykvarns kommun	Ja	Ja	Ja		Stödgrupp	Stödsamtal	Stödsamtal		4	10	–	
Täby kommun	Ja	Ja	Ja		Stödgrupp	Stödsamtal	Stödsamtal		3	–	8	
Danderyds kommun	Ja	Ja	Ja		Stödgrupp	Stödgrupp	Stödgrupp		9	16	5	
Sollentuna kommun	Ja	Ej svar	Ej svar		–	Ej svar	Ej svar		4	Ej svar	Ej svar	
Stockholms stad	Ja	Ej svar	Ej svar		Stödsamtal	Ej svar	Ej svar		430	Ej svar	Ej svar	

STOCKHOLMS LÄN

Kommun	Hänvisar socialtjänsten inom er kommun till någon typ av stöd- verksamhet för barn och unga i familjer med missbruksproblem?			Vilken typ av stödverksamhet erbjuds (i första hand) under året? Kommunerna enbete här rangordna vilka stödformer som var vanligast. I kolumnen anges den stödform som kom först i rangordningen.			Ungefär hur många barn har deltagit under året?		
	2014	2015	2016	2014	2015	2016	2014	2015	2016
Södertälje kommun	Ja	Ja	Ja	Stödsamtal	Stödgrupp	Stödsamtal	–	29	45
Nacka kommun	Ja	Ja	Ej svar	Stödgrupp	Stödsamtal	Ej svar	15	25	Ej svar
Sundbybergs stad	Ja	Ej svar	Nej	Stödsamtal	Ej svar	–	10	Ej svar	–
Solna stad	Ja	Ja	Ja	Stödsamtal	Stödgrupp	Stödgrupp	2	0	6
Lidingö stad	Ja	Ja	Ja	Stödgrupp	Stödgrupp	Stödgrupp	15	12	5
Vaxholms stad	Ja	Ja	Ja	Stödsamtal	Stödsamtal	Stödsamtal	–	–	4
Norrälje kommun	Ja	Ja	Ja	Stödgrupp	Stödgrupp	Stödgrupp	12	17	20
Sigtuna kommun	Ja	Ja	Ja	Stödsamtal	Stödsamtal	Stödsamtal	3	10	12
Nynäshamns kommun	Ja	Ja	Ja	Stödsamtal	Stödsamtal	Stödsamtal	7	5	10
Håbo kommun	Ja	Ja	Ja	Stödsamtal	Stödsamtal	Stödsamtal	–	40	30
Älvkarleby kommun	Ja	Ej svar	Ja	Stödsamtal	Ej svar	Stödsamtal	100	Ej svar	5
Knivsta kommun	Ej svar	Ja	Ej svar	Ej svar	Stödsamtal	Ej svar	Ej svar	7	Ej svar
Heby kommun	Ja	Ja	Ej svar	Stödgrupp	Stödgrupp	Ej svar	–	–	Ej svar
Tierps kommun	Ej svar	Ej svar	Ej svar	Ej svar	Ej svar	Ej svar	Ej svar	Ej svar	Ej svar
Uppsala kommun	Ja	Ja	Ja	Stödgrupp	Stödgrupp	Stödgrupp	526	40	115
Enköpings kommun	Ja	Ja	Ja	Stödsamtal	Stödsamtal	Stödgrupp	4	–	5
Östhammars kommun	Ej svar	Ej svar	Ej svar	Ej svar	Ej svar	Ej svar	Ej svar	Ej svar	Ej svar

UPPSALA LÄN

Kommun	Hänvisar socialtjänsten inom er kommun till någon typ av stöd- verksamhet för barn och unga i familjer med missbruksproblem?				Vilken typ av stödverksamhet erbjuds (i första hand) under året? Kommunerna enbädd här rangordna vilka stödformer som var vanligast. Itabellen anger den stödform som kom först i rangordningen.				Ungefär hur många barn har deltagit under året?			
	2014	2015	2016	2017	2014	2015	2016	2017	2014	2015	2016	2017
Vingåkers kommun	Ja	Ej svar	Ja		Stödsamtal	Ej svar	Stödsamtal		8	Ej svar	7	
Gnesta kommun	Ja	Ej svar	Ej svar		Kontaktfam./pers.	Ej svar	Ej svar		0	Ej svar	Ej svar	
Nyköpings kommun	Ja	Ja	Ja		Stödsamtal	Stödgrupp	Stödsamtal		63	63	85	
Oxelösunds kommun	Nej	Ja	Nej		–	Stödsamtal	–		–	5	–	
Flens kommun	Ja	Ej svar	Ja		Stödsamtal	Ej svar	Stödsamtal		12	Ej svar	10	
Katrineholms kommun	Ja	Ja	Ja		Stödsamtal	Stödsamtal	–		20	20	13	
Eskestuna kommun	Ja	Ja	Ja		Stödgrupp	Stödgrupp	Stödgrupp		20	18	18	
Strängnäs kommun	Ja	Ja	Ja		Stödgrupp	Stödsamtal	Stödgrupp		15	8	5	
Trosa kommun	Ja	Nej	Ja		Stödsamtal	–	Stödsamtal		3	–	0	
Ödeshögs kommun	Ja	Nej	Ja		Stödsamtal	–	Stödsamtal		5	–	9	
Ydre kommun	Ej svar	Nej	Ej svar		Ej svar	–	Ej svar		Ej svar	–	Ej svar	
Kinda kommun	Ja	Ja	Ja		Stödsamtal	Stödsamtal	Stödsamtal		20	5	15	
Boxholms kommun	Ej svar	Ja	Ej svar		Ej svar	Familiegrupp	Ej svar		Ej svar	8	Ej svar	
Åtvidabergs kommun	Ja	Ja	Ja		Familiegrupp	Stödsamtal	Stödgrupp		24	17	19	
Finspångs kommun	Ja	Ja	Ja		Stödgrupp	Stödgrupp	Stödsamtal		8	10	14	
Valdemarsviks kommun	Ja	Ja	Ej svar		Stödsamtal	Stödgrupp	Ej svar		2	5	Ej svar	
Linköpings kommun	Ja	Ja	Ja		Stödgrupp	Stödgrupp	Stödgrupp		–	220	225	

SÖDERMANLANDS LÄN — ÖSTERGÖTLANDS LÄN →

Kommun	Hänvisar socialtjänsten inom er kommun till någon typ av stöd- verksamhet för barn och unga i familjer med missbruksproblem?			Vilken typ av stödverksamhet erbjöds (i första hand) under året? Kommunerna ombads här rangordna vilka stödformer som var vanligast. I tabellen anges den stödform som kom först i rangordningen.			Ungefär hur många barn har deltagit under året?		
	2014	2015	2016	2014	2015	2016	2014	2015	2016
Norrköpings kommun	Ej svar	Ja	Ja	Ej svar	Stödgrupp	Stödgrupp	Ej svar	63	50
Söderköpings kommun	Ej svar	Ja	Ja	Ej svar	Stödgrupp	Stödsamtal	Ej svar	–	15
Motala kommun	Ej svar	Ej svar	Ja	Ej svar	Ej svar	Stödgrupp	Ej svar	Ej svar	36
Vadstena kommun	Ja	Ja	Ja	Stödsamtal	Stödsamtal	Stödsamtal	4	6	8
Mjölby kommun	Ej svar	Ej svar	Ja	Ej svar	Ej svar	Stödsamtal	Ej svar	Ej svar	20
Aneby kommun	Ja	Ja	Ja	Stödsamtal	Kontaktfam./pers.	Stödgrupp	2	5	3
Gnosjö kommun	Nej	Nej	Nej	–	–	–	–	–	–
Mullsjö kommun	Ja	Ja	Vej ej	Stödsamtal	Stödsamtal	–	2	5	–
Habo kommun	Ej svar	Ja	Nej	Ej svar	Stödsamtal	–	Ej svar	1	–
Gislaveds kommun	Ja	Ej svar	Ja	Stödsamtal	Ej svar	–	–	Ej svar	25
Vaggeryds kommun	Ja	Ja	Ja	Stödsamtal	Stödgrupp	–	–	17	7
Jönköpings kommun	Ja	Ja	Ja	Kontaktfam./pers.	Familjegrupp	Stödgrupp	100	20	25
Nässjö kommun	Ja	Ej svar	Ja	Stödgrupp	Ej svar	–	12	Ej svar	8
Värnamo kommun	Ej svar	Ej svar	Ej svar	Ej svar	Ej svar	Ej svar	Ej svar	Ej svar	Ej svar
Sävsjö kommun	Ja	Ja	Ja	Stödsamtal	Stödsamtal	Stödsamtal	–	–	1
Vetlanda kommun	Ej svar	Ja	Ej svar	Ej svar	Stödsamtal	Ej svar	Ej svar	–	Ej svar
Eksjö kommun	Ja	Ja	Ja	Stödgrupp	Stödsamtal	–	0	–	–
Tranås kommun	Ja	Ja	Ja	Stödgrupp	Stödsamtal	Stödsamtal	20	30	30

Kommun	Hänvisar socialtjänsten inom er kommun till någon typ av stöd- verksamhet för barn och unga i familjer med missbruksproblem?				Vilken typ av stödverksamhet erbjuds (i första hand) under året? Kommunerna ombads här rangordna vilka stödformer som var vanligast. I tabellen anges den stödform som kom först i rangordningen.				Ungfär hur många barn har deltagit under året?		
	2014	2015	2016		2014	2015	2016		2014	2015	2016
Uppvidinge kommun	Ja	Ej svar	Ja		Stödsamtal	Ej svar		Stödsamtal	–	Ej svar	7
Lessebo kommun	Ja	Ja	Ja		Kontaktfam./pers.	Kontaktfam./pers.		Stödsamtal	–	–	–
Tingsryds kommun	Ej svar	Ej svar	Ja		Ej svar	Ej svar		Stödsamtal	Ej svar	Ej svar	2
Alvesta kommun	Ej svar	Ej svar	Ja		Ej svar	Ej svar		Stödgrupp	Ej svar	Ej svar	–
Älmhults kommun	Ja	Ja	Ej svar		Stödsamtal	Stödgrupp		Ej svar	–	–	Ej svar
Markaryds kommun	Ja	Ja	Ja		Stödsamtal	Stödsamtal		Stödsamtal	3	–	–
Växjö kommun	Ja	Ja	Ja		Stödsamtal	Stödsamtal		Stödgrupp	13	5	16
Ljungby kommun	Ja	Ja	Ja		Stödsamtal	Stödgrupp		–	15	25	20
Högsby kommun	Ja	Ej svar	Ja		Stödsamtal	Ej svar		Stödsamtal	1	Ej svar	10
Torsås kommun	Ej svar	Ej svar	Ej svar		Ej svar	Ej svar		Ej svar	Ej svar	Ej svar	Ej svar
Mörbylånga kommun	Ej svar	Ej svar	Ej svar		Ej svar	Ej svar		Ej svar	Ej svar	Ej svar	Ej svar
Hultsfreds kommun	Ja	Ja	Ja		Stödsamtal	Stödsamtal		Stödgrupp	7	8	4
Mönsterås kommun	Ej svar	Nej	Ja		Ej svar	–		Stödsamtal	–	–	10
Emmaboda kommun	Nej	Ja	Nej		–	Stödsamtal		–	–	4	–
Kalmar kommun	Ja	Ja	Ja		Stödsamtal	Stödgrupp		Stödsamtal	55	6	–
Nybro kommun	Ej svar	Ej svar	Ej svar		Ej svar	Ej svar		Ej svar	Ej svar	Ej svar	Ej svar
Oskarshamns kommun	Ej svar	Ej svar	Ja		Ej svar	Ej svar		Stödsamtal	Ej svar	Ej svar	30

KRONOBERGS LÄN

KALMAR LÄN

Kommun	Hänvisar socialtjänsten inom er kommun till någon typ av stöd- verksamhet för barn och unga i familjer med missbruksproblem?			Vilken typ av stödverksamhet erbjuds (i första hand) under året? Kommunerna ombuds här rangordna vilka stödformer som var vanligast. I tabellen anges den stödform som kom först i rangordningen.			Ungefär hur många barn har deltagit under året?		
	2014	2015	2016	2014	2015	2016	2014	2015	2016
Västerviks kommun	Ja	Ja	Ja	Stödgrupp	Stödgrupp	Stödgrupp	–	25	4
Vimmerby kommun	Ja	Ja	Ja	Stödsamtal	Stödsamtal	Stödsamtal	–	–	3
Borgholms kommun	Ja	Ja	Ja	Stödsamtal	Stödsamtal	Stödsamtal	6	4	5
Gotlands kommun	Ja	Ja	Ja	Stödgrupp	Stödgrupp	Stödgrupp	9	6	22
Olofströms kommun	Ja	Ja	Ja	Stödgrupp	Stödgrupp	Stödsamtal	8	8	5
Karlskrona kommun	Ja	Ej svar	Ej svar	Stödgrupp	Ej svar	Ej svar	4	Ej svar	Ej svar
Ronneby kommun	Ja	Ja	Ja	Stödgrupp	Stödgrupp	Stödgrupp	0	4	6
Karlshamns kommun	Ja	Ja	Ja	Stödgrupp	Stödsamtal	Stödgrupp	7	7	–
Sölvesborgs kommun	Ej svar	Ja	Ja	Ej svar	Stödgrupp	Stödgrupp	Ej svar	0	6
Svalövs kommun	Ja	Ja	Ja	Stödsamtal	Stödsamtal	Stödsamtal	25	13	28
Staffanstorps kommun	Ja	Ja	Ja	Stödgrupp	Familjegrupp	Stödsamtal	15	6	29
Burlövs kommun	Ja	Ja	Ja	Stödgrupp	Stödgrupp	Stödsamtal	10	5	6
Vellinge kommun	Ej svar	Ej svar	Ej svar	Ej svar	Ej svar	Ej svar	Ej svar	Ej svar	Ej svar
Östra Göinge kommun	Ja	Ej svar	Ja	Stödgrupp	Ej svar	Stödgrupp	–	Ej svar	6
Örkelljunga kommun	Ja	Ja	Ja	Stödgrupp	Stödsamtal	Stödgrupp	5	50	10
Bjuvs kommun	Ej svar	Ja	Ej svar	Ej svar	Stödgrupp	Ej svar	Ej svar	10	Ej svar
Kävlinge kommun	Ej svar	Ja	Ja	Ej svar	Stödgrupp	Stödsamtal	Ej svar	10	4

BLEKINGE LÄN → SKÅNE LÄN
GOTLANDS LÄN

Kommun	Hänvisar socialtjänsten inom er kommun till någon typ av stödverksamhet för barn och unga i familjer med missbruksproblem?				Vilken typ av stödverksamhet erbjuds (i första hand) under året? Kommunerna ombads här rangordna vilka stödformer som var vanligast. I tabellen anges den stödform som kom först i rangordningen.				Ungefär hur många barn har deltagit under året?			
	2014	2015	2016		2014	2015	2016		2014	2015	2016	
Lomma kommun	Ej svar	Ja	Ja		Ej svar		Stödsamtal	Stödsamtal	Ej svar	8	7	
Svedala kommun	Ja	Ja	Ej svar		Stödgrupp	Stödsamtal	Ej svar		3	10	Ej svar	
Skurups kommun	Ej svar	Ja	Ja		Ej svar	Stödsamtal	Stödgrupp		Ej svar	12	8	
Sjöbo kommun	Ja	Ja	Ja		Stödgrupp	Stödgrupp	Stödgrupp		10	11	7	
Hörby kommun	Ja	Ja	Ja		Stödsamtal	Stödsamtal	Stödsamtal		5	–	20	
Hörs kommun	Ej svar	Ja	Ja		Ej svar	Stödgrupp	Stödgrupp		Ej svar	5	2	
Toneililla kommun	Ej svar	Ej svar	Ja		Ej svar	Ej svar	Stödsamtal		Ej svar	Ej svar	1	
Bromölla kommun	Ja	Ja	Ja		Stödsamtal	Kontaktfäm./pers.	Stödsamtal		10	5	3	
Osby kommun	Ja	Ja	Ja		Stödgrupp	Stödgrupp	Stödgrupp		5	12	5	
Perstorps kommun	Ej svar	Ej svar	Vej ej		Ej svar	Ej svar	–		Ej svar	Ej svar	–	
Klippans kommun	Ja	Ja	Ja		Stödsamtal	Stödsamtal	Stödgrupp		17	25	15	
Åstorps kommun	Ej svar	Ej svar	Ja		Ej svar	Ej svar	Stödsamtal		Ej svar	Ej svar	8	
Båstads kommun	Ej svar	Ej svar	Ja		Ej svar	Ej svar	Stödsamtal		Ej svar	Ej svar	–	
Malmö stad	Ja	Ja	Ja		Stödsamtal	Stödsamtal	Stödgrupp		–	–	–	
Lunds kommun	Ja	Ja	Ja		Stödgrupp	Stödgrupp	Stödgrupp		15	12	8	
Landskrona stad	Ja	Ja	Ej svar		Stödsamtal	Stödsamtal	Ej svar		40	20	Ej svar	
Helsingborgs stad	Ej svar	Ja	Ja		Ej svar	Stödgrupp	–		Ej svar	90	–	

Kommun	Hänvisar socialtjänsten inom er kommun till någon typ av stöd- verksamhet för barn och unga i familjer med missbruksproblem?				Vilken typ av stödverksamhet erbjöds (i första hand) under året?				Ungt får hur många barn har deltagit under året?			
	2014	2015	2016		2014	2015	2016		2014	2015	2016	
Höganäs kommun	Ja	Ja	Ja		Stödsamtal	Stödsamtal	Stödsamtal		9	6	5	
Eslövs kommun	Ja	Ja	Ja		Stödgrupp	Stödgrupp	–		19	17	10	
Ystads kommun	Ja	Ja	Ja		Stödgrupp	Stödgrupp	Stödsamtal		8	11	20	
Trelleborgs kommun	Ja	Ja	Ja		Stödsamtal	Stödgrupp	Stödgrupp		10	16	16	
Kristianstads kommun	Ja	Ja	Ja		Stödgrupp	Stödgrupp	Stödgrupp		10	8	8	
Simrishamns kommun	Ja	Ja	Ja		Stödgrupp	Stödgrupp	Stödgrupp		16	21	30	
Ängelholms kommun	Ja	Ja	Ej svar		Stödsamtal	Stödgrupp	Ej svar		30	20	Ej svar	
Hässleholms kommun	Ja	Ja	Ja		Stödsamtal	Stödgrupp	Stödgrupp		–	–	50	
Hylte kommun	Ja	Ja	Ja		Stödgrupp	Stödgrupp	Kontaktfam./-pers.		3	4	10	
Halmstads kommun	Ja	Ja	Ej svar		Stödsamtal	Stödgrupp	Ej svar		–	15	Ej svar	
Laholms kommun	Ja	Ja	Ej svar		Stödgrupp	Stödgrupp	Ej svar		11	8	Ej svar	
Falkenbergs kommun	Ja	Ja	Ja		Stödgrupp	Stödgrupp	Stödgrupp		44	51	42	
Varbergs kommun	Ja	Ja	Ja		Stödgrupp	Stödgrupp	Stödgrupp		100	15	50	
Kungsbacka kommun	Ja	Ja	Ja		Stödgrupp	Stödgrupp	Stödgrupp		40	20	20	
Härnäs kommun	Ja	Ja	Ja		Stödgrupp	Stödgrupp	Stödgrupp		20	12	11	
Partille kommun	Ja	Ja	Ja		Stödgrupp	Stödgrupp	Stödgrupp		50	35	34	
Öckerö kommun	Ja	Ja	Ej svar		Stödgrupp	Stödgrupp	Ej svar		10	8	Ej svar	

Kommun	Hänvisar socialtjänsten inom er kommun till någon typ av stöd- verksamhet för barn och unga i familjer med missbruksproblem?				Vilken typ av stödverksamhet erbjöds (i första hand) under året? Kommunerna ombads här rangordna vilka stödformer som var vanligast. I tabellen anges den stödform som kom först i rangordningen.				Ungefär hur många barn har deltagit under året?		
	2014	2015	2016		2014	2015	2016		2014	2015	2016
Stenungsunds kommun	Ej svar	Ej svar	Ej svar	Ej svar	Ej svar	Ej svar	Ej svar	Ej svar	Ej svar	Ej svar	Ej svar
Tjörns kommun	Ej svar	Ja	Ej svar	Ej svar	Ej svar	Stödgrupp	Ej svar	Ej svar	Ej svar	10	Ej svar
Orust kommun	Nej	Ja	Ej svar	Ej svar	–	Stödsamtal	Ej svar	Ej svar	–	3	Ej svar
Sotenäs kommun	Ja	Ja	Ja	Stödgrupp	Stödgrupp	Stödsamtal	Stödsamtal	Stödsamtal	10	6	5
Munkedals kommun	Ej svar	Ej svar	Ja	Ej svar	Ej svar	Ej svar	Stödgrupp	Stödgrupp	Ej svar	Ej svar	1
Tanums kommun	Ej svar	Ej svar	Ej svar	Ej svar	Ej svar	Ej svar	Ej svar	Ej svar	Ej svar	Ej svar	Ej svar
Dals-Eds kommun	Ja	Ja	Ja	Stödsamtal	Stödgrupp	Stödsamtal	Stödsamtal	Stödsamtal	10	11	10
Färgelanda kommun	Ej svar	Ej svar	Ej svar	Ej svar	Ej svar	Ej svar	Ej svar	Ej svar	Ej svar	Ej svar	Ej svar
Åle kommun	Ej svar	Ja	Ej svar	Ej svar	Stödsamtal	Stödsamtal	Ej svar	Ej svar	Ej svar	60	Ej svar
Lerums kommun	Ja	Ej svar	Ej svar	Stödgrupp	Ej svar	Ej svar	Ej svar	Ej svar	10	Ej svar	Ej svar
Vårgårda kommun	Ja	Ja	Ja	Stödsamtal	Stödsamtal	Stödsamtal	Kontaktfam./pens.	Kontaktfam./pens.	–	10	–
Bollebygd's kommun	Ej svar	Ja	Ej svar	Ej svar	Stödsamtal	Stödsamtal	Ej svar	Ej svar	Ej svar	8	Ej svar
Grästorps kommun	Ej svar	Ja	Ja	Ej svar	Ej svar	Stödgrupp	–	Ej svar	Ej svar	1	2
Essunga kommun	Nej	Ej svar	Ej svar	–	Ej svar	Ej svar	Ej svar	Ej svar	–	Ej svar	Ej svar
Karlsborgs kommun	Ej svar	Ej svar	Ej svar	Ej svar	Ej svar	Ej svar	Ej svar	Ej svar	Ej svar	Ej svar	Ej svar
Gullspångs kommun	Ja	Ja	Ej svar	Stödgrupp	Stödsamtal	Stödsamtal	Ej svar	Ej svar	4	–	Ej svar
Tranemo kommun	Ja	Ja	Ej svar	Stödgrupp	Stödgrupp	Stödgrupp	Ej svar	Ej svar	8	3	Ej svar

Kommun	Hänvisar socialtjänsten inom er kommun till någon typ av stöd- verksamhet för barn och unga i familjer med missbruksproblem?				Vilken typ av stödverksamhet erbjuds (i första hand) under året?				Ungfär hur många barn har deltagit under året?			
	2014	2015	2016		2014	2015	2016		2014	2015	2016	
Bengtstors kommun	Ja	Ja	Ja		Stödsamtal	Stödsamtal	Stödsamtal		10	15	15	
Melleruds kommun	Nej	Ja	Nej		–	Stödsamtal	–		–	0	–	
Lilla Edets kommun	Ej svar	Ja	Ej svar		Ej svar	Kontaktfam./pers.	Ej svar		Ej svar	10	Ej svar	
Marks kommun	Ja	Ej svar	Ej svar		Stödgrupp	Ej svar	Ej svar		30	Ej svar	Ej svar	
Svenljunga kommun	Ej svar	Ja	Ja		Ej svar	Stödsamtal	Stödgrupp		Ej svar	3	7	
Herrljunga kommun	Ej svar	Ej svar	Ej svar		Ej svar	Ej svar	Ej svar		Ej svar	Ej svar	Ej svar	
Vara kommun	Ja	Ej svar	Ej svar		Stödsamtal	Ej svar	Ej svar		3	Ej svar	Ej svar	
Götene kommun	Nej	Nej	Ej svar		–	–	Ej svar		–	–	Ej svar	
Tibro kommun	Ja	Ej svar	Ja		Stödsamtal	Ej svar	Stödgrupp		2	Ej svar	6	
Töreboda kommun	Ja	Ja	Ja		Stödgrupp	Stödgrupp	Stödgrupp		0	–	1	
Göteborgs stad ¹	Ja	Ja	Ja		Stödgrupp	Stödsamtal	Stödsamtal		1800	10	43	
Mölnåls kommun	Ja	Ja	Ja		Stödgrupp	Stödsamtal	Stödgrupp		10	–	10	
Kungälv kommun	Ja	Ja	Ej svar		Stödgrupp	Stödgrupp	Ej svar		18	8	Ej svar	
Lysekils kommun	Ej svar	Ja	Ja		Ej svar	Stödgrupp	Stödgrupp		Ej svar	10	5	
Uddevalla kommun	Ja	Ej svar	Ej svar		Stödgrupp	Ej svar	Ej svar		16	Ej svar	Ej svar	
Strömstads kommun	Nej	Nej	Nej		–	–	–		–	–	–	
Vänersborgs kommun	Ej svar	Ja	Ja		Ej svar	Stödgrupp	Stödgrupp		Ej svar	24	28	

1) Av Göteborgs 10 stadsdelar har 4 svarat på enkäten. Svaren för 2015 års verksamhet gäller svar från 5 av 10 stadsdelar.

Kommun	Hänvisar socialtjänsten inom er kommun till någon typ av stödverksamhet för barn och unga i familjer med missbruksproblem?			Vilken typ av stödverksamhet erbjuds (i första hand) under året? Kommunerna ombads här rangordna vilka stödformer som var vanligast. I tabellen anges den stödform som kom först i rangordningen.				Ungefär hur många barn har deltagit under året?		
	2014	2015	2016	2014	2015	2016		2014	2015	2016
Trollhättans stad	Ja	Ja	Ja	Stödsamtal	Stödgrupp	Stödgrupp		28	32	39
Alingsås kommun	Ja	Ja	Ja	Stödgrupp	Stödsamtal	Stödgrupp		–	30	30
Borås stad	Nej	Ja	Nej	–	Stödsamtal	–		–	–	–
Ulricehamns kommun	Ja	Nej	Ej svar	Stödsamtal	–	Ej svar		8	–	Ej svar
Åmåls kommun	Ja	Ej svar	Ja	Stödgrupp	Ej svar	Stödsamtal		6	Ej svar	4
Mariestads kommun	Ej svar	Ja	Ja	Ej svar	Stödgrupp	–		Ej svar	–	–
Lidköpings kommun	Ja	Ja	Ja	Stödgrupp	Stödgrupp	Stödgrupp		–	21	7
Skara kommun	Ja	Nej	Ja	Stödsamtal	–	Stödgrupp		5	–	–
Skövde kommun	Ja	Ja	Ja	Stödgrupp	Stödgrupp	Stödgrupp		10	0	7
Hjo kommun	Ja	Ja	Ja	Stödsamtal	Stödsamtal	–		1	–	0
Tidaholms kommun	Nej	Ja	Ja	–	Stödsamtal	–		–	5	–
Falköpings kommun	Ja	Ej svar	Vej ej	Stödgrupp	Ej svar	–		4	Ej svar	–
Kils kommun	Ej svar	Ja	Ej svar	Ej svar	Stödgrupp	Ej svar		Ej svar	–	Ej svar
Eda kommun	Ej svar	Ej svar	Ja	Ej svar	Ej svar	Stödgrupp		Ej svar	Ej svar	35
Torsby kommun	Ja	Ja	Ja	Stödsamtal	Stödsamtal	Stödsamtal		10	5	–
Storfors kommun	Ja	Nej	Ja	Stödsamtal	–	Elevhälsan		0	–	6
Hammarö kommun	Ja	Ja	Ja	Stödsamtal	Stödsamtal	Stödsamtal		10	7	8

Kommun	Hänvisar socialtjänsten inom er kommun till någon typ av stöd- verksamhet för barn och unga i familjer med missbruksproblem?				Vilken typ av stödverksamhet erbjuds (i första hand) under året?				Ungefär hur många barn har deltagit under året?			
	2014	2015	2016		2014	2015	2016		2014	2015	2016	
Munkfors kommun	Ej svar	Ja	Nej		Ej svar	Stödsamtal	–		Ej svar	1	–	
Forshaga kommun	Ej svar	Ej svar	Ej svar		Ej svar	Ej svar	Ej svar		Ej svar	Ej svar	Ej svar	
Grums kommun	Ja	Ja	Ja		Stödsamtal	Stödsamtal	Stödgrupp		0	–	0	
Årjängs kommun	Ja	Ej svar	Ja		Stödsamtal	Ej svar	Stödsamtal		7	Ej svar	0	
Sunne kommun	Ja	Ja	Ja		Stödsamtal	Stödgrupp	Stödgrupp		15	13	6	
Karlstads kommun	Ja	Ja	Ja		Stödgrupp	Stödgrupp	Stödsamtal		6	12	5	
Kristinehamns kommun	Ja	Ja	Ja		Stödsamtal	Stödgrupp	Elevhälsan		35	10	8	
Filipstads kommun	Ej svar	Ja	Ja		Ej svar	Kontaktfam./pers.	Stödsamtal		Ej svar	–	4	
Hagfors kommun	Ja	Ja	Nej		Stödsamtal	Stödsamtal	–		5	–	–	
Arvika kommun	Ja	Ja	Ja		Stödsamtal	Stödsamtal	Stödgrupp		10	15	16	
Säffle kommun	Ja	Ja	Ja		Stödgrupp	Stödsamtal	Stödsamtal		6	10	18	
Lekebergs kommun	Ej svar	Ja	Ej svar		Ej svar	Stödgrupp	Ej svar		Ej svar	5	Ej svar	
Laxå kommun	Ja	Ja	Ja		Stödsamtal	Stödsamtal	Kontaktfam./pers.		20	10	5	
Hallsbergs kommun	Ja	Ja	Ej svar		Stödgrupp	Stödgrupp	Ej svar		5	4	Ej svar	
Degerfors kommun	Ja	Ja	Ja		Stödgrupp	Stödgrupp	Stödsamtal		10	10	10	
Hällefors kommun	Ja	Ja	Ja		Stödsamtal	Stödsamtal	Stödsamtal		5	2	0	
Ljusnarsbergs kommun	Ej svar	Ja	Ej svar		Ej svar	Stödsamtal	Ej svar		Ej svar	2	Ej svar	

Kommun	Hänvisar socialtjänsten inom er kommun till någon typ av stödverksamhet för barn och unga i familjer med missbruksproblem?			Vilken typ av stödverksamhet erbjöds (i första hand) under året? Kommunen ombads här rangordna vilka stödformer som var vanligast. I tabellen anges den stödform som kom först i rangordningen.			Ungefär hur många barn har deltagit under året?		
	2014	2015	2016	2014	2015	2016	2014	2015	2016
Örebro kommun	Ja	Ej svar	Ja	Stödgrupp	Ej svar	Stödgrupp	96	Ej svar	99
Kumla kommun	Ej svar	Ja	Ja	Ej svar	Stödgrupp	Stödgrupp	Ej svar	6	4
Askersunds kommun	Ja	Ja	Ja	Stödsamtal	Stödsamtal	Stödsamtal	5	4	3
Karlskoga kommun	Ej svar	Ej svar	Ja	Ej svar	Ej svar	Stödgrupp	Ej svar	Ej svar	35
Nora kommun	Ja	Ej svar	Ja	Stödgrupp	Ej svar	Stödsamtal	2	Ej svar	5
Lindesbergs kommun	Ja	Ja	Ej svar	Stödsamtal	Stödsamtal	Ej svar	–	–	Ej svar
Skinnskattebergs kommun	Ja	Ej svar	Ja	Stödsamtal	Ej svar	Stödsamtal	10	Ej svar	3
Surahammars kommun	Ja	Ja	Ja	Stödsamtal	Stödsamtal	Stödsamtal	0	0	5
Kungsörs kommun	Ja	Ej svar	Ej svar	Stödsamtal	Ej svar	Ej svar	6	Ej svar	Ej svar
Hallstahammars kommun	Ej svar	Ej svar	Ej svar	Ej svar	Ej svar	Ej svar	Ej svar	Ej svar	Ej svar
Norbergs kommun	Ja	Ej svar	Ja	Kontaktfr./-pers.	Ej svar	Stödsamtal	8	Ej svar	1
Västerås stad	Ja	Ej svar	Ja	Stödgrupp	Ej svar	Stödsamtal	18	Ej svar	20
Sala kommun	Nej	Nej	Nej	–	–	–	–	–	–
Fagersta kommun	Ja	Ja	Ja	Stödsamtal	Stödsamtal	Stödsamtal	0	5	5
Köpings kommun	Ja	Ja	Ja	Stödgrupp	Stödgrupp	Stödgrupp	6	6	5
Arboga kommun	Ja	Ja	Ja	Stödgrupp	Stödgrupp	Stödgrupp	5	5	8

VÄSTMANLANDS LÄN

Kommun	Hänvisar socialtjänsten inom er kommun till någon typ av stödverksamhet för barn och unga i familjer med missbruksproblem?			Vilken typ av stödverksamhet erbjöds (i första hand) under året? Kommunerna ombads här ange om vilka stödformer som var vanligast. Tabellen anges den stödform som kom först i anordningen.			Ungefär hur många barn har deltagit under året?		
	2014	2015	2016	2014	2015	2016	2014	2015	2016
Vansbro kommun	Ja	Ja	Ja	Stödsamtal	Stödsamtal	Familjegrupp	6	4	5
Malungs kommun	Ej svar	Ja	Ej svar	Ej svar	Stödsamtal	Ej svar	Ej svar	–	Ej svar
Gagnefs kommun	Ja	Ja	Ja	–	Stödsamtal	Familjegrupp	–	0	10
Leksands kommun	Ej svar	Ja	Ja	Ej svar	Stödsamtal	Familjegrupp	Ej svar	10	10
Rättviks kommun	Ja	Ja	Ja	Stödgrupp	Stödgrupp	Stödgrupp	15	10	6
Orsa kommun	Ej svar	Ej svar	Ja	Ej svar	Ej svar	–	Ej svar	Ej svar	4
Ålvdalens kommun	Ej svar	Nej	Nej	Ej svar	–	–	Ej svar	–	–
Smedjebackens kommun	Ej svar	Ej svar	Ja	Ej svar	Ej svar	Stödsamtal	Ej svar	Ej svar	12
Mora kommun	Ja	Ej svar	Ja	Stödgrupp	Ej svar	Stödgrupp	3	Ej svar	0
Falu kommun	Nej	Ja	Ja	–	Stödgrupp	Stödsamtal	–	18	27
Borlänge kommun	Ja	Ej svar	Ja	Stödsamtal	Ej svar	Stödgrupp	100	Ej svar	13
Säters kommun	Ja	Ja	Ja	Stödsamtal	Stödsamtal	Stödsamtal	10	8	10
Hedemora kommun	Ja	Ej svar	Ej svar	Stödgrupp	Ej svar	Ej svar	10	Ej svar	Ej svar
Avesta kommun	Ja	Ja	Ja	Stödgrupp	Kontaktfam./pers.	Stödsamtal	3	5	15
Ludvika kommun	Ja	Ja	Ja	Stödgrupp	Stödgrupp	Stödgrupp	20	26	12

Kommun	Hänvisar socialtjänsten inom er kommun till någon typ av stöd- verksamhet för barn och unga i familjer med missbruksproblem?		Vilken typ av stödverksamhet erbjöds (i första hand) under året? Kommunerna ombads här ange om vilka stödformer som var vanligast. I tabellen anges den stödform som kom först i anordningen.				Ungefär hur många barn har deltagit under året?		
	2014	2015	2016	2014	2015	2016	2014	2015	2016
Ockelbo kommun	Ja	Ja	Ja	Stödgrupp	Stödsamtal	Stödsamtal	0	0	2
Hofors kommun	Ej svar	Ej svar	Ja	Ej svar	Ej svar	Stödgrupp	Ej svar	Ej svar	3
Ovanåkers kommun	Ja	Ja	Ja	Stödgrupp	Stödsamtal	Stödsamtal	5	15	2
Nordanstigs kommun	Ej svar	Ja	Ej svar	Ej svar	Stödgrupp	Ej svar	Ej svar	9	Ej svar
Ljusdals kommun	Ja	Ja	Ja	Stödgrupp	Stödgrupp	Stödsamtal	3	5	5
Gävle kommun	Ja	Ja	Ja	Stödgrupp	Stödgrupp	Stödgrupp	24	33	20
Sandvikens kommun	Ja	Ja	Ja	Stödgrupp	Stödsamtal	Stödgrupp	20	15	6
Söderhamns kommun	Ja	Ja	Ja	Stödgrupp	Stödgrupp	Stödgrupp	11	16	10
Bollnäs kommun	Ja	Ja	Ja	Stödgrupp	Stödgrupp	Stödgrupp	10	15	12
Hudiksvalls kommun	Ej svar	Ja	Ja	Ej svar	Stödgrupp	Stödsamtal	Ej svar	24	15
Ånge kommun	Ja	Ja	Ja	Stödsamtal	Stödgrupp	Stödgrupp	4	8	6
Timrå kommun	Ja	Ej svar	Ja	Stödgrupp	Ej svar	Stödsamtal	7	Ej svar	20
Härnösands kommun	Ja	Ja	Ja	Stödsamtal	Stödgrupp	Stödsamtal	10	12	20
Sundsvalls kommun	Ja	Ja	Ja	Stödgrupp	Stödgrupp	Stödsamtal	30	40	16
Kramfors kommun	Nej	Nej	Ja	–	–	Stödsamtal	–	–	4
Sollefteå kommun	Ej svar	Ja	Ja	Ej svar	Stödsamtal	Stödsamtal	Ej svar	–	–
Örnsköldsviks kommun	Ja	Ja	Ej svar	Stödgrupp	Stödsamtal	Ej svar	9	10	Ej svar

Kommun	Hänvisar socialtjänsten inom er kommun till någon typ av stöd- verksamhet för barn och unga i familjer med missbruksproblem?				Vilken typ av stödverksamhet erbjuds (i första hand) under året?				Ungefär hur många barn har deltagit under året?			
	2014	2015	2016		2014	2015	2016		2014	2015	2016	
Ragunda kommun	Ej svar	Ja	Ej svar		Ej svar	Stödgrupp	Ej svar		Ej svar	–	–	Ej svar
Bräcke kommun	Ja	Ej svar	Ja		Kontaktfram./pers.	Ej svar	Stödsamtal		8	Ej svar	15	
Krokoms kommun	Ej svar	Ja	Ja		Ej svar	Stödsamtal	Stödgrupp		Ej svar	10	–	
Strömsunds kommun	Ej svar	Ja	Ej svar		Ej svar	Stödsamtal	Ej svar		Ej svar	–	Ej svar	
Åre kommun	Ja	Ja	Ja		Stödgrupp	Stödsamtal	Stödgrupp		3	3	3	
Bergs kommun	Ja	Ja	Ej svar		Stödsamtal	Stödgrupp	Ej svar		–	15	Ej svar	
Härjedalens kommun	Ja	Ej svar	Ja		Stödgrupp	Ej svar	Stödgrupp		8	Ej svar	10	
Östersunds kommun	Ja	Ja	Ja		Stödgrupp	Stödgrupp	Kontaktfram./pers.		27	8	19	
Nordmalings kommun	Ja	Ja	Ja		Kontaktfram./pers.	Stödgrupp	Kontaktfram./pers.		–	1	0	
Bjurholms kommun	Ja	Ja	Ja		Stödsamtal	Stödsamtal	Stödsamtal		3	1	4	
Vindelns kommun	Ej svar	Ja	Ej svar		Ej svar	Stödgrupp	Ej svar		Ej svar	0	Ej svar	
Robertsfors kommun	Ja	Ej svar	Nej		Kontaktfram./pers.	Ej svar	–		10	Ej svar	–	
Norsjö kommun	Nej	Ej svar	Nej		–	Ej svar	–		–	Ej svar	–	
Malå kommun	Nej	Ja	Ja		–	Kontaktfram./pers.	Stödsamtal		–	3	–	
Storums kommun	Ja	Ej svar	Nej		Stödsamtal	Ej svar	–		5	Ej svar	–	
Sorsele kommun	Ej svar	Ej svar	Nej		Ej svar	Ej svar	–		Ej svar	Ej svar	–	
Dorotea kommun	Nej	Nej	Nej		–	–	–		–	–	–	
Vännäs kommun	Ej svar	Ej svar	Ej svar		Ej svar	Ej svar	Ej svar		Ej svar	Ej svar	Ej svar	

Kommun	Hänvisar socialtjänsten inom er kommun till någon typ av stöd- verksamhet för barn och unga i familjer med missbruksproblem?				Vilken typ av stödverksamhet erbjuds (i första hand) under året?				Ungfär hur många barn har deltagit under året?			
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025
Vilhelmina kommun	Ej svar	Ja	Ja		Stödsamtal	Stödsamtal	Stödsamtal	Ej svar	5	3		
Åsele kommun	Ej svar	Ej svar	Ja		Ej svar	Stödsamtal	Stödsamtal	Ej svar	Ej svar	0		
Umeå kommun	Ja	Ja	Ja		Stödgrupp	Stödsamtal	Kontaktfram./-pers.	31	35	30		
Ljcksele kommun	Ja	Ja	Ej svar		Stödgrupp	Stödsamtal	Ej svar	10	15	Ej svar		
Skellefteå kommun	Ja	Ja	Ja		Stödsamtal	Stödsamtal	Stödgrupp	20	17	12		
Arvidsjäurs kommun	Nej	Ej svar	Ja		–	Ej svar	Stödsamtal	–	Ej svar	7		
Arjeplogs kommun	Ja	Ja	Ja		Stödsamtal	Stödsamtal	Stödsamtal	4	0	0		
Jokkmokks kommun	Ej svar	Ej svar	Ej svar		Ej svar	Ej svar	Ej svar	Ej svar	Ej svar	Ej svar		
Övertorneå kommun	Nej	Nej	Nej		–	–	–	–	–	–		
Kalix kommun	Ja	Ja	Ja		Stödsamtal	Stödsamtal	Stödsamtal	2	6	8		
Övertorneå kommun	Ej svar	Ej svar	Ej svar		Ej svar	Ej svar	Ej svar	Ej svar	Ej svar	Ej svar		
Pajala kommun	Nej	Ja	Ja		Stödsamtal	Hemma hos ²	Hemma hos ²	–	0	0		
Gällivare kommun	Ej svar	Ej svar	Ej svar		Ej svar	Ej svar	Ej svar	Ej svar	Ej svar	Ej svar		
Älvsbyns kommun	Ja	Ja	Ja		Stödgrupp	Stödsamtal	Stödsamtal	0	0	2		
Luleå kommun	Ja	Ja	Ja		Stödgrupp	Stödsamtal	Stödgrupp	12	–	10		
Piteå kommun	Ja	Ja	Nej		Stödsamtal	Stödsamtal	–	2	–	–		
Bodens kommun	Ej svar	Ja	Ja		Ej svar	Stödsamtal	Stödsamtal	Ej svar	25	20		
Haparanda stad	Ja	Ja	Ej svar		Stödsamtal	Stödsamtal	Ej svar	0	10	Ej svar		
Kiruna kommun	Ej svar	Ej svar	Ja		Ej svar	Stödsamtal	Stödsamtal	Ej svar	Ej svar	20		

2) Kommunen har här anggett eget alternativ (hemma hos-insatser) som den vanligaste insatsen.

Tips

LITTERATUR

Om böckerna är slut på förlaget, kan de finnas på bibliotek, som e-bok eller ljudbok på digitala tjänster.

FAKTA

Familjer med missbruk – om glömda barn och glömda föräldrar

Anna-Bodil Bengtsson, Ingegerd Gavelin, Book in demand 2004

Lyssna på barnen

Barns funderingar kring vuxna och alkohol. Blå Bandet 2010

De glömda barnen

Margaret Cork, CAN 1984

Barn i familjer med missbruksproblem

Frid A Hansen (red)
Studentlitteratur 1995

Flodhästen i vardagsrummet: om medberoende och om mötet med barnet inom oss

Tommy Hellsten, Verbum 1998

Våga fråga, våga lyssna, våga agera

Madeleine Pousette, SKL Kommentus Media 2011

Djävulsdansen – bli fri från medberoende

Ann Söderlund, Sanna Lundell, Bladh by Bladh, 2015

Djävulsdansen – studiematerialet

Bygger på tv-serien, NBV 2016.
Finns att ladda ner på www.nbv.se.

Vuxna barn till alkoholister

Janet G Woititz, Larson förlag 2002

Du är en viktig vuxen i skolan

/ Du är en viktig vuxen i förskolan

Per Bøge & Jes Dige, svensk bearbetning Mia Berg och Monika Nyström, Randiga huset 2015

Med rätt att vara barn – ett studiematerial från Junis

IOGT-NTOs Juniorförbund 2013

Kompisboken

UNF, Ungdomens Nykterhetsförbund 2005

När en förälder dricker för mycket

Tillhörande studieplan.

Helena Wannberg, IOGT-NTOs Juniorförbund 2016

Kan laddas ner på www.junis.org.

SKÖNLITTERATUR

När kalla nätter plågar mig med minnen av hur det var

Jessica Andersson, Lena Katarina Swanberg, Albert Bonniers förlag 2009

Svinalängorna

Susanna Alakoski, Albert Bonniers förlag 2006

Håpas att du trifs bra i fängelset

Susanna Alakoski, Albert Bonniers förlag 2010

April i anhörigsverige

Susanna Alakoski, Albert Bonniers förlag 2015

Kriget är slut

Morgan Alling, Bokförlaget Forum 2010

Om någon vrålar i skogen

Malin Biller, Optimal press 2010

Jag blundar tills jag finns

Marie Björk, Idus förlag 2014

Vi har ju hemligheter i den här familjen

Therése Eriksson, Ponto Pocket 2011

Alkohol, alkovråål

Elisabeth Hagborg, Alfabeta 1999

Gabriellas resa

Elisabeth Hagborg, Tove Hennix

Olika förlag 2009

Vill inte gå hem

Therese Hercules, Hallgren & Björklund
2010

Jag är Zlatan

Zlatan Ibrahimovic, David Lagerkrantz,
Albert Bonniers förlag 2011

Anhörig

Katerina Janouch, Pirat 2004

Bli min mamma igen

Åsa Jinder, Bonniers 1991

Jag blev frisk av kärlek

Cecilia Johansson, Vulkan förlag 2012

Billie: Avgång 9:42 till nya livet

Sara Kadefors, Bonnier Carlsen 2016

Bergsprängardottern som exploderade

Lo Kauppi, Norstedts 2007

Mig äger ingen

Åsa Linderborg, Atlas 2007

Jag älskar den pojken

Bosse Löthén, Telegram bokförlag 2010

Du satt på Karlavagnen

Caroline Nylander, Forum 2013

**Kylskåpsbolibompa: en bok om att bo
i ett familjehem**

Lisbeth Pipping, Vulkan 2015

Glöm mig

Alex Schulman, Bookmark förlag 2016

Joy till världen

Viveka Sjögren, Libris förlag 2010

Imorgon är allt som vanligt

Lina Stoltz, Rabén&Sjögren 2014

Sara och den andra mamman

Olivia Trygg, Viktoria Olesen och Betty
Regnström Larsson, Trygga barnen 2011

Århundradets kärlekssaga

Märta Tikkanen,
Schildts&Söderströms 2015

Kärleksbarnet

Hillewi Wahl, Norstedts 2007

Hungerflickan

Hillewi Wahl, Norstedts 2010

Liten

Stina Wirsén, Bonnier Carlsen 2015

**Kungen av Upp och Nerlandet: en saga för
små och stora barn om missbruk i familjen**

Ulla Zetterlind, Peder Osterkamp,
Ulla Zetterlind förlag 2013

STUDIER OCH RAPPORTER

Barn som anhöriga

Rapportserie från CHESS, Stockholms universitet/Karolinska Institutet i samarbete. Finns att ladda ner hos Nationellt kompetenscentrum anhöriga, www.anhoriga.se.

Föräldrar i missbruks- och beroendevård och deras barn

Fördjupade analyser av data som samlats in av SKL, Sveriges kommuner och landsting, vid en kartläggning av föräldrar inom missbruks- och beroendevård i Sverige. CAN 2014. Kan laddas ner på www.can.se.

Barndom och föräldraskap i missbrukets skugga

Karin Alexanderson, Elisabet Näsman, 2015.

Slutrapport från Barn i missbruksmiljöer (BIM), Regionförbundet Uppsala län och Uppsala universitet. Finns att ladda ner på www.regionuppsala.se.

Stödprogram riktade till barn och/eller föräldrar när en förälder missbrukar alkohol eller andra droger – en kunskapsöversikt, Barn som anhöriga 2016:4

Ulrika Järkestig Berggren & Elizabeth Hanson, Nationellt kompetenscentrum anhöriga 2016

Kommunernas stöd till barn som växer upp i familjer med missbruk

Rapporter från IOGT-NTOs Juniorförbund, Junis, från 2005 och framåt. Finns att ladda ner på www.junis.org.

Alkoholen och samhället, Tema: Alkoholens skador i andra hand, Rapport 2015/2016

Rapporterna i serien Alkoholen och samhället är utgivna av IOGT-NTO och Svenska Läkaresällskapet i samarbete med Forum Ansvar.

Finns att ladda ner på www.iogt.se.

FILMER

Isblomma

Om Isa vars pappa är beroende av alkohol. Vänder sig till ungdomar i åldern 13 år och uppåt. Bona Via & duR Film 2009, www.bonavia.se.

sara.nu

Om tonåriga Sara som växer upp med missbruk. Producerad i samarbete mellan Fritid Stenungsund och Nösnäsgymnasiet Stenungsunds kommun, med hjälp av Pelikanen stödcentrum för barn i Stenungsund. www.pelikanen.info.

Svinalängorna

Om barns utsatthet för vuxnas missbruk. Baserad på Susanna Alakoskis bok med samma namn. Finns att köpa som dvd. Kan även beställas för skolvisning via Svenska Filminstitutet, www.sfi.se.

Sebbe

Sebbe är 15 år och älskar sin mamma för att han inte kan annat. Finns att köpa som dvd. Kan även beställas med filmhandledning för skolvisning via Svenska Filminstitutet, www.sfi.se.

Som en Zorro

Två bästa kompisar: den ene bor i fina huset och får allt han pekar på. Den andre bor med sin mamma, som dricker lite för mycket och har morgonrock hela dagarna. Kan beställas med filmhandledning för skolvisning via Svenska Filminstitutet, www.sfi.se.

Hasses dagbok

Hans Henrik Olsson är åtta år och skriver dagbok. Hans föräldrar är alkoholister. Genom dagboken får vi följa Hasses tankar och funderingar under några dramatiska månader. Animerad film av Johan Hagelbäck efter Siv Widerbergs bok Hasse. Årskurs F-2. Kan beställas med filmhandledning för skolvisning via Svenska Filminstitutet, www.sfi.se.

Mig äger ingen

En gripande men samtidigt varm och humoristisk berättelse om femåriga Lisas villkorlösa kärlek till sin alkoholiserade pappa. Fritt baserad på Åsa Linderborgs självbiografiska roman med samma namn. Finns att köpa som dvd. Kan även beställas med filmhandledning för skolvisning via Svenska Filminstitutet, www.sfi.se.

Barn och anhöriga berättar

En filmserie för och om barn som är anhöriga. En film handlar om Jack och Hannes som har en mamma som idag är nykter alkoholist. I filmen berättar familjen tillsammans hur det var då och hur de fick hjälp när det var som svårast. Nationellt kompetenscentrum anhöriga, www.anhoriga.se.

WEBBEN

Drugsmart, www.drugsmart.com

CAN:s sajt för information, chatt med mera. Särskild sida om missbruk i familjen med fakta, berättelser, hjälp och stöd. Kontaktuppgifter till landets stödgrupper.

Ersta Vändpunkten

www.erstavandpunkten.se

Ersta Vändpunkten vänder sig till anhängare till missbrukare, och har stödgrupper för alla åldrar. Verksamheten finns i Stockholm, men det finns omfattande information och stödfunktioner även via nätet.

Trygga Barnen, www.tryggabarnen.com

Stiftelse med syfte att hjälpa barn, ungdomar, föräldrar och anhöriga i familjer med beroendeproblematik. Har stödgrupper, chatt med mera.

Maskrosbarn, www.maskrosbarn.org

Ideell förening som stödjer ungdomar som har föräldrar som missbrukar och/eller är psykiskt sjuka.

Nätvandrarna, www.natvandrarna.se

Fryshusets nätvandrare är samtalskompisar online. En slags fritidsledare eller en extrakompis för den som vill.

Kuling.nu

En mötesplats för dig med en förälder med psykisk sjukdom. Fakta, tips och forum där man kan dela erfarenheter med andra.

ACA, www.aca-sverige.org

Gemenskap för vuxna barn till alkoholister och från andra dysfunktionella familjer (Adult Children of Alcoholics).

Al-Anon familjegrupper, www.al-anon.se

Gemenskap för anhöriga och vänner till alkoholister.

Nar-Anon, www.nar-anon.se

Nar-Anons medlemmar är anhöriga och vänner som är oroliga för att någon som står dem nära använder eller har använt narkotika.

FAS-portalen, www.fasportalen.se

En omfattande kunskapsbas om FASD (fetala alkoholspektrumstörningar), men också om andra drogrelaterade foster-skador.

Implementeringsverket

www.implementeringsverket.se

Erbjuder utvecklingsprogram för familjeorienterad missbruks- och beroendevård samt barn- och ungdomsvård.

IOGT-NTO, www.iogt.se

Nykterhetsorganisation som erbjuder en drogfri gemenskap för vuxna. Driver kamratstödsverksamhet, kurser med mera som tar upp både beroende och medberoende.

Jag vill veta, www.jagvillveta.se

Brottsoffermyndighetens informationskoncept som vänder sig direkt till barn som offer för exempelvis våld. Består av en webbplats, spel, filmer, trycksaker på nio olika språk och barnboken Liten.

NBV, www.nbv.se

Nykterhetsrörelsens bildningsverksamhet, studieförbund som bedriver studieverksamhet och kulturarrangemang kring bland annat alkohol och andra droger, medberoende och folkhälsa.

Koll på soc, www.kollpasoc.se

Sajt som vänder sig till barn och unga som vill eller behöver få koll på socialtjänsten. Drivs av Barnombudsmannen.

orosanmälan.se

En enkel hemsida för att underlätta utförandet av orosanmälningar. Drivs av ideell förening, grundad av ambulanssjuksköterska.

**Nationellt kompetenscentrum anhöriga
www.anhoriga.se**

En samarbetsresurs för att utveckla framtidens anhängstöd. Barn som anhöriga är ett av Nka:s områden.

Rädda Barnen, www.raddabarnen.se

Barnrättsorganisation. Här kan man bland annat ladda ner foldern "Orolig för ett barn – vad kan jag göra?".

Tidigatecken.nu

Allmänna Barnhusets material om tidiga varningssignaler på att ett barn far illa. Läs på webben eller ladda ned broschyr.

Trygga Möten, www.tryggamoten.se

Trygga Möten är en webbkurs framtagen av Scouterna för alla som jobbar med barn och unga och som handlar om att skapa en trygg och säker verksamhet fri från övergrepp.

Ungdomsmottagningen, www.umo.se

Här finns en avdelning med temat "Att må dåligt", med artiklar inom området. Att må dåligt ibland hör till livet, men det finns hjälp och stöd att få.

**Ungdomens Nykterhetsförbund
www.unf.se**

Ungdomsorganisation som jobbar för en helnykter livsstil och erbjuder nykter miljö för ungdomar. Bedriver även kunskapsspridning kring att växa upp med missbruk.

Medberoendepodden**www.medberoendepodden.se**

En podcast om medberoende och dess olika skepnader och om vilken typ av hjälp som finns att få.

När någon i familjen dricker för mycket**www.junis.org/drickerformycket**

Råd och stöd som vänder sig direkt till barn.

This image shows a single sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

[illegible]

This image shows a single sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

Om oss som ger ut den här rapporten

IOGT-NTOs Juniorförbund, Junis, är en barnorganisation som står på barnens sida. I vår verksamhet kan barn vara barn.

Oavsett vilka aktiviteter Junis arrangerar är grunden i vår verksamhet alltid våra tre grundsatser: demokrati, solidaritet och nykterhet.

En av Junis viktigaste frågor är att vara barnens röst i alkoholdebatten. Ett led i den debatten är att årligen ge ut den här rapporten där vi undersöker vilket stöd landets kommuner erbjuder barn som växer upp i familjer med missbruk. Vi anser att alla barn har rätt till en trygg uppväxt – fri från alkohol och andra droger.

Mer om Junis: www.junis.org, info@junis.org, 08-672 60 70

I den här rapporten redovisar IOGT-NTOs Juniorförbund, Junis, vilken stödverksamhet som landets kommuner erbjuder barn som växer upp med missbruk eller beroende.

Vi ger också exempel på människor, forskning och verksamhet som gör skillnad för de här barnen.

Läs även våra tidigare skrifter från 2005–2016 där vi beskriver verkligheten för barnen och visar hur kommunerna jobbar med att ge stöd.

Rapporterna går att beställa på Junis hemsida.

www.junis.org